

תוכן העניינים

1	Unforgettable Forgotten Things: Transformations in the Laws of Forgotten Produce (shikhehah) in Early Rabbinic Literature	Mira Balberg
35	משקל מפעל במשנה	משה בר-אשר
71	'אלו נערות': מושג הבתולים בשיח ההלכה התלמודית	אביטל דוידוביץ' אשד
101	זאת חֲנֻכַּת בְּנֵי חֲשֻמוֹנִי: זכר החשמונאים בפיוטים מהתקופה הביזנטית	אופיר מינץ-מנור
125	תשובה הלכתית של רבי משה בוטריל	פנחס רוט
135		תקצירים בעברית
I		תקצירים באנגלית

CONTENTS

Mira Balberg	Unforgettable Forgotten Things: Transformations in the Laws of Forgotten Produce (<i>shikhehah</i>) in Early Rabbinic Literature	1
Moshe Bar-Asher	The Noun Pattern מְפַעַל in the Mishnah (Heb.)	35
Avital Davidovich Eshed	“These are maidens”: Virginitiy as a Discursive Category in Talmudic Halakah (Heb.)	71
Ophir Münz-Manor	The Memory of the Hasmoneans in Piyyutim from Byzantine Palestine (Heb.)	101
Pinchas Roth	A Halakhic Responsum by Moses Botarel (Heb.)	125
Hebrew abstracts		135
English abstracts		I

משקל מפעל במשנה

משה בר־אשר

הערות מבוא

00.1 בשנת תשע"ה (2015) ראה אור ספרי, תורת הצורות של לשון המשנה - פרקי מבוא ותצורת שם העצם. חלק ראשון (כרכים א - ב). הוצעו בו שלושה פרקי מבוא מפורטים ביותר ומאה וארבעים ואחד פרקים ובהם מתוארים יותר ממאה וחמישים משקלים בלא מוספיות. התיאור מבוסס על ממצאיהם של ארבעה עדים: כ"י ק בשלוש מסירותיו (א). הסופר העיקרי, ב. הנקדן העיקרי, ג. מסירתו של ק-2, הוא הסופר שכתב וניקד את תשעת הדפים החסרים בכ"י ק) ומסירתו של כ"י פ9.

00.2 יתרה מזאת, ממצאי ארבעת העדים האלה הושו לעדים נוספים של המשנה - עדים קדומים מאוד: א פא לו רמב"ם ת-מועד, ממצאי הניקוד הבבלי,¹ העדויות בפיה"ג² וקטעי גניזה,³ הגרסות בספר הערוך וב"מלאכת שלמה", וגם לעדים קדומים פחות: פ9 וד"ר ואחרים, וגם עדים מאוחרים, כגון כ"י ת ודפוס ליוורנו (= ליוור) וגם דפוסים אחרים. ולא פחות מכל אלה - המסורות שבעל פה של קהילות עם ישראל, ובראשן מסורת תימן בקריאת המשנה וחיבורים אחרים לרבות הסידור. כמובן וכמתבקש, מלאכת ההשוואה לא פסחה על הממצאים בחיבורים אחרים - מדרשי ההלכה, התוספתא, התלמודים ומדרשי אגדה. וגם הפיוט ומחקרי מחזורים באשכנז⁴ ובאיטליה.⁵

00.3 צריך להבהיר כי ממצאי ארבעת העדים (ק על שלוש מסירותיו ופ9) הובאו במלואם כשהם ממוינים ומבוררים בכל שם ושם ומגובשים לתמונה כוללת בכל משקל ומשקל. לעומת זאת החומר המשווה אף שכלל נתוניו נבדקו, הוצע רק בחלקו בכל

1 על פי ייבין, בבלי.

2 על פי אפשטיין, פיה"ג.

3 על פי מהדורות שונות, כגון מאגרים, אוסף פרידברג; רוזנטל עבודה זרה; גולדברג, אהילות, גולדברג; שבת; גולדברג עירובין; זק"ש זרעים א-ב. ועל פי העבודה המצוינת של גבריאל בירנבאום (בירנבאום, גניזה). ברוב המקרים ככולם בדקתי את הנתונים של קטעי הגניזה בתצלומים שלהם.

4 על פי אלדר, אשכנז ב.

5 על פי ריז'יק, מחזורים.

מקום שהבירור המשווה התבקש. הדבר בולט במיוחד בשמות מעוטי תפוצה או בשמות שנבדלו בתצורתם בארבעת העדים העיקריים; כאן הובאו הממצאים המשווים. אבל במקום שהדבר לא נתבקש, לא היה צורך להעמיס על הספר נתונים שלא היה בהם חידוש, כדי לא לגבב חומר מיותר.

00.4 בשלב הזה אני עסוק בחלקו השני של המחקר - תיאור משקלי השמות בעלי המוספיות, והמה רבים. רבים מפרקיו של החלק הזה כבר כתובים, אך עדיין יש פרקים המצויים בתהליך הבירור והכתיבה. כמעשה החלק הראשון בשני כרכיו כך מעשה החלק השני. יש הצעה פורטת של כל שם ושם כדי להעמיד על ייחודו, ומשם אני בא להעמדת התמונה המלאה של המשקל כולו.

00.5 העיון הזה מציג את אחד מפרקי החלק הזה - משקל מִפְעֵל (מִפְעֵל). כדרכי בחלק הראשון - הצעת החומרים היא סינכרונית תיאורית. משום כך, אף שיש קשר היסטורי בין משקל מִפְעֵל (מִפְעֵל) ומשקל מִפְעֵל הם מוצעים כשני משקלים, כאמור, רק המשקל הראשון נידון בעיון הזה.

תיאור המשקל

הערות מקדימות

0.1 משקל מִפְעֵל (מִפְעֵל) מוצע בשלוש קבוצות. בקבוצה א כלולים 17 שמות מגזרת השלמים; 4 מהם שמות שהעיצור הראשון של שורשם הוא עיצור רגיל, כגון מִכְחַל, מִלְמָד, ו-13 שמות שהעיצור הראשון של שורשם הוא גרוני (סדקי או לועי), כגון מִאָכָל, מִהֶלֶךְ, מִחֶבֶת, מִעָגָל; בקבוצה ב מצויים 8 שמות משרשים מגזרת חפ"נ, כגון מִגָּע. ובקבוצה ג באים 3 שמות משרשים מגזרת ע"ע: ב.מִדָּף, מִפָּל, מִפָּשׁ.

0.2. ההבחנה בין שני השמות א.מִדָּף (= טומאה קלה),⁶ ב.מִדָּף (= דף או לוח)⁷ מבוססת על הבירור המצוין שביררה אסנת דמרי,⁸ ובו הראתה בצורה משכנעת כי א.מִדָּף הוא שם שנגזר מהשורש נד"ף, "משום שמדובר בכלי שנטמא (טומאה קלה) כתוצאה ממגעו של זב... מכיון שהטומאה עוברת מכלי לכלי בדרך שריח נודף ומתפשט... מדובר במענתק מטונימי".⁹ לעומת זאת ב.מִדָּף שנגזר משורש דפ"ף "על דרך הכפולים בדיגוש לאחור כבארמית"¹⁰ הוא דף או לוח.

6 ראה להלן §2.20.

7 ראה להלן §2.26.

8 דמרי, מקצת שמות (העיון בשני השמות מִדָּף, מוצע שם בעמ' 130 - 132).

9 שם, עמ' 131.

10 שם, עמ' 130.

0.3 במחלוקת בין סופר ק שגרס ממלל לנקדן כתב היד שגרס מִמַל (בבא בתרא ד ה) הבאתי את השם על פי גרסת הנקדן, מכיוון ששייכותם של השמות למשקל מִפְעֵל הוא על פי מסורות הניקוד של ק ופד ועדים מנוקדים אחרים, שכן הכתיב עשוי להיות מכוון גם למשקל מִפְעֵל. בין כך ובין כך גרסת הסופר מובאת גם היא במשקל הזה, אגב העיון בשם מִמַל.¹¹

0.4 ברור שברוב מכריע של השמות הכלולים במשקל הזה (כמו בהרבה משקלים אחרים) קביעת המשקל מיוסדת רק על המסירה בניקוד כתב היד המתואר. דבר זה טעון הבלטה באשר לממצאים בק. רוב מכריע של מה שמובא ממנו מתאר את קריאת נקדן כתב היד ולא את קריאת הסופר, שכן הכתיב מכחל עשוי גם לִמְכַחַל וגם לִמְכַחַל.¹² ברור שבשמות שנכתבו ביו"ד אחרי המ"ם, כגון מיגמר, מידרס, שיוך השם למשקל מִפְעֵל עולה גם ממסורת הכתיב.

0.5 במעט מהשמות המובאים במשקל מִפְעֵל נבדלו ק ופד זה מזה בקריאתם. מצאנו שם שנקדן ק שוקל אותו במשקל מִפְעֵל (מִפְעֵל) ופד שוקל אותו במשקל מִפְעֵל - מְכַחַל בק לעומת מְכַחַל בפד. פעמים שההבדל מצוי בתוך מסורת של כתב יד אחד. כזה הוא השם מִפְּץ וגם מִפְּץ במסורת הנקדן של ק. ההבדלים האלה עולים גם מנתונייהם של עדים מנוקדים אחרים.

0.6 ענייני כתיב וענייני פונולוגיה. פעמים שמוצאים חילופי אותיות בכתיבתם של שמות שונים, המשקפים חילופי הגייה, כגון ב.מדף ברוב העדים האחרים לעומת מדב (אפ) במופע אחד (כלים טז ז),¹³ מפץ ברוב העדים לעומת מפס בסמ"ך בפיה"ג.¹⁴

0.7 בעיקרו של הדבר התנועה בהברת הטעם במשקל מִפְעֵל היא על פי רוב קמץ, כגון מְנַעַל. ובאלה הנטייה היא על פי רוב כנטיית הקמץ המתקיים בהברה שלפני הטעם, כגון מְנַעַלו, והוא נחטף בחלק מהפרדיגמה, כגון מְנַעַלוֹת בנסמך. ויש שמות שהקמץ מומר בפתח, כגון מְכַחַל במסירתו של נקדן ק. לא ראיתי להפריד בין מִפְעֵל למִפְעֵל והצגתי אותם כמשקל אחד. ויש שמות שההברה השנייה בצורות הנטויות סגורה במכפל, כגון מְנַעַל, מְנַעַלו.

0.8 רוב השמות הכלולים במשקל הזה מתועדים במשנה רק בצורת היחיד. בשמות מעטים בלבד מתועדת צורת הרבים. בארבעה שמות היא נחתמת ב-ים/ין: מְאָכְלִין,¹⁵

11 ראה להלן § 2.27.

12 יעוין בפרק ז ("בעיות בתיאור תורת הצורות") ובפרק ט ("מגבלות הכתיב והכתב ותורת הצורות: סוגיה בדקדוק ל"ח") אצל בר-אשר, מחקרים ג.

13 ראה להלן § 2.26.

14 להלן § 2.22.

15 אין ביטחון שצורה זו היא אכן אותנטית (ראה להלן § 2.1).

מַעֲדָנִים, מַעֲצָדִים, מַפְצִין (רק במסירת כ"י 16), ובארבעה שמות היא נחתמת ב-ות: מַאֲמָרוֹת, מְנַעְלוֹת, מַעֲמָדוֹת, מַגְלוֹת. כאן וכאן יש שמות שהמסירות נבדלות בצורת הרבים שלהם, כגון מַאֲכָל - מַאֲכָלִין (ק) לעומת מַאֲכָלוֹת בכל העדים האחרים. מפץ - מפצים/מפצין (ק פא רמב"ס 109), וגם מפצות (לו ד"ר ובבלי נידה כמסירתו של בעל פיה"ג). מַעֲדָנוֹת (איוב לח 20 = קשרים) במקרא לעומת מַעֲדָנִים/מַעֲדָנִין במשנה.

הממצאים

1.1 ק קבוצה א - שמות משרשים מגזרת השלמים: מַאֲכָל, מַאֲמָר, מַהֲלָה, מַחְבָּא (= מחבוא) (רק בק-2), מַחְבַּת, מַחְלָצִים¹⁷ (- כלי להחלקת טיח בבניין), מַכְחָל (= מוט קטן לנקות בו את האוזן ולכחול את העין), מַלְמָד, מְנַעַל (=נעל), מַעְגָּל, מַעֲדָן (= קשר, מלל המחצלת),¹⁸ מַעֲיָן, א.מַעְמָד (= עמידה ומקום העמידה בלווית המת), ב.מַעְמָד (= קבוצת ישראלים שעמדה בשם כלל ישראל על הקרבנות), מַעְצָד (= קרדום קטן),¹⁹ מַעְרָב, מַשְׁמָע (17 שמות);²⁰ קבוצה ב - שמות משרשי פ"נ: מַגָּל, מַגָּע, א.מַדָּף (= טומאה קלה),²¹ מַסָּר (= מסור), מַפְפָּץ (= מצע, שטיח, מחצלת),²² מַקָּח,²³ מַשָּׂא, מַתָּן (8 שמות); קבוצה ג - שמות משרשי ע"ע: ב.מַדָּף (= דף או לוח), מַמְלָל (= האבן השוחקת וטוחנת את הזיתים), מַמְשָׁ (3 שמות).

- 16 במסירת ק כמעט כל צורות היחיד שקולות במשקל הזה - מפץ, אבל צורת הרבים שקולה במשקל מפעל - מפצין.
- 17 העיגולית באה לפני שמות שאינם מתועדים במקרא, שמות המתועדים במקרא אין כל סימן לפניהם.
- 18 א. פיה"ג, עמ' 56, הערה 12 (על פי הערוך ופירושו של הר"ש): "מנהג עושי מחצלאות כשמלימין המחצלת נשאר כמין מלל וגודלים אותו בכל שני טפחים גדול (גידול) אחד וקושרו שלא יסתר האריג". וכתב ר"ח אלבק בפירושו למשנה דברים ברורים יותר: "המעדנין - הקשרים. בשפת המחצלת קושרים את ראשי הגומא או הקש, כדי שלא יסתר האריג... וכשמתירים את הקשרים המחצלת מתפרקת". ב. להלן § 2.11 אני מסביר מדוע אני מציג אותו כשם מקראי.
- 19 ראה קוטשר, מילים, עמ' 80 - 81.
- 20 לשמות האלה יש להוסיף שני שמות שצורת היחיד שלהם שקולה בק ובעדים אחרים במשקל מפעל וצורות אחרות שלהם שקולות במשקל מפעל: מַרְחֵץ צורת הרבים שלהם שקולה במשקל מפעל - מַרְחֵצִית/מַרְחֵצָאוֹת (מובא אצל בר־אשר, תצורת השם, חלק ב במשקל מפעל § 2.33), מַרְפָּק - הצורה בכינוי החבור שקולה במשקל מפעל הדגוש - מַרְפָּקוֹ (שם § 2.34).
- 21 ראה 0.2 לעיל.
- 22 וכתב בעל פיה"ג, עמ' 55: "ומפרשינן מפצות - בלאין דבורואתא", והעיר מהרי"ן אפשטיין על אתר בהערה 19 שם: "בלאין דבורואתא, 'וילונות של מחצלות קנים (חלף)'".
- 23 נכלל כאן גם מַקָּח מהשורש לק"ח הנוהג כמו פעלי חפ"נ.

1.2 פֹּר קבוצה א - שמות משרשים שלמים: מֶאֱכָל, מִחְבָּא (= מחבוא), מְלַמֵּד, מְנַעֵל (= נעל), מְעַדֵּן (= קשר, מלל המחצלת), מְעַיֵן, מְעַצֵּד (= קרדום קטן), מְעַרְב (8 שמות); קבוצה ב - שמות משרשים מגזרת חפ"נ: מְגַל, מְגַע, א.מְדַף (= טומאה קלה), מְסַר (= מסור), מְפַץ (= מצע, שטיח, מחצלת), מְשָׂא, מְתֵן (7 שמות); קבוצה ג - שמות משרשים מגזרת ע"ע: ב.מְדַף (= דף או לוח), מְמַש (2 שמות).

1.3 כלל השמות במשקל מפעל בשלוש הקבוצות הוא 28; כולם מתועדים בכ"י ק (27 שמות מתועדים בק, ושם 1 מתועד רק בק-2: מִחְבָּא), 17 מהם מתועדים בפר. 10 שמות (מֶאֱמָר, מְהַלֵּךְ, מִחְבָּת, מִחְלָצִים, מְעַגֵּל, א.מְעַמֵּד, ב.מְעַמֵּד, מְשַׁמֵּע, מְקַח, מְמַל) אינם מתועדים בפר, לפי שלא נקרו בסדר טהרות. והשם מְכַחַל כלול במשקל שלנו רק במסורת ק, במסורת פר הוא שקול במשקל מפעל (מְכַחַל).

פירוט הממצאים, חומר משווה ודיון

קבוצה א: שמות משרשים שלמים²⁴

2.1 מֶאֱכָל (ק - x31; 79 - x2).

ק: מֶאֱכָל (נדרים ד א מופע א ועוד הרבה), מֶאֱכָל (שבת יח א; נדרים ד א מופע ב), בְּמֶאֱכָל (נזיר ט ד), בְּמֶאֱכָל (שבת יח א; סנהדרין ה ה; זבים ב ב), לְמֶאֱכָל (ערלה א א), שְׁהַמֶּאֱכָל (יומא א ד); נסמך: מֶאֱכָל פוליטיקים (תרומות ב ה), מֶאֱכָל פְּרִיאִים (שבת יד ג), מֶאֱכָל בְּהֵמָה (שם כ ה; כא ג; סוטה ב א), לְמֶאֱכָל בהמה (שבת יח ב); בְּמֶאֱכָלִין ובמשקין (פרה י ב).

פר: מֶאֱכָל, בְּמֶאֱכָל (זבים ב ב).

- לעומת בְּמֶאֱכָלִין ובמשקין (ק, פרה י ב) פר גורס: בְּאֶכְלִין ובמשקין. גם פא: באוכלים ובמשקין. א לו: באכלים ובמשקים. פ: בְּאוֹכְלִין ובמשקין. רמב"ם ד"ד: באכלין ומשקין.

הערות

א. במקרא לא נקרתה צורת הרבים.

ב. האם הצורה בְּמֶאֱכָלִין בק - לעומת בְּאֶכְלִין (באוכלים וכיו"ב) בעדים האחרים - אינה תוצאה של גרר שנגרר סופר כתב היד אחרי המ"ם של ובמשקין?

2.2 מֵאָמֵר (ק - x34).

ק: מֵאָמֵר (יבמות ב א ועוד x22), [מֵאָמֵר]²⁵ (שם ה ה), בפתח במ"ם השנייה: מֵאָמֵר (שם ג ו; ה ד), וּמֵאָמֵר לְזוֹ²⁶ (יבמות ה ד); [בְּ]מֵאָמֵר (אבות ה א); מֵאָמְרוֹת (x3) (שם).

הערות

א. השם מצוי במקרא רק ברובד המאוחר ב־3 מופעים במגילת אסתר, כגון מֵאָמֵר הַמֶּלֶךְ (א 15).

ב. במקרא מֵאָמֵר עניינו 'אמירה', 'דיבור', 'ציווי', כדוגמה שהובאה בהערה א ממגילת אסתר. בספר בן־סירא, השם מופיע פעמיים בניגוד לַמְעֵשָׂה במשמע 'דיבור', כגון 'בני במאמר ובמעשה כבד אביך' (ג 8). ההוראה שבה משמש השם במקרא ובבן סירא מצויה ב־4 המופעים שבמשנת אבות, המגלה זיקה ברורה למקרא, כגון "בעשרה מֵאָמְרוֹת נברא העולם" (אבות ה א), אך על פי רוב הוא משמש במשנה מונח משפטי, המציין את האמירה המחייבת בקידושי יבמה. כך הוא בכל המופעים במסכת יבמות, כגון "עֲשֵׂה בָּהּ מֵאָמֵר" (יבמות ב א) ובמופע במסכת עדויות: "עֲשֵׂה בָּהּ מוּפְנָה מֵאָמֵר" (ד ט). יושם נא לב שהפועל הוא עֲשֵׂה בְּ, הזוקק את השם מֵאָמֵר כאשר בא המשלים שהמאמר חל עליו: עֲשֵׂה בָּהּ/עֲשֵׂה בְּזוֹ/עֲשֵׂה בְּיַבִּימְתוֹ מֵאָמֵר.

2.3 מִהֲלֵךְ (ק - x2).

ק: מִהֲלֵךְ יוֹם אֶחָד (מעשר שני ה ב), מִהֲלֵךְ לַיְלָה יוֹם (ראש השנה א ט).

הערה

אין השם מִהֲלֵךְ משמש במשנה חוץ משני צירופי הסמיכות האלה. למעשה הצירוף "מִהֲלֵךְ יוֹם אֶחָד" הוא צירוף מקראי (יונה ג 4), והצירוף השני מִהֲלֵךְ לַיְלָה יוֹם בנוי במתכונתו של הצירוף הראשון.

2.4 מִחְבָּא/מִחְבָּא (= מחבוא, מסתור) (ק-2 - x1; 79 - x1).

ק-2: היתה בְּמִחְבָּה (נידה ד ז).

79: בְּמִחְבָּא.

25 זו השלמה של השמטה שנוספה בגיליון.

26 הביטוי הזה נכתב ונוקד פעם שנייה בהמשך המשנה ואחר כך נמחק.

שני הכתיבים מתועדים בעדים אחרים - א לו וד"ר: בַּמְחָבָא,²⁷ פא רמב"ם 99: במחבה.

הערה

ראיתי להבדיל בין השם הזה - מְחָבָא/מְחָבָא - 'מחבוא', 'מסתור' - לשם מְחָבָא/מְחָבָא (= המקל שבודק את מחבואי הזיתים). השם הזה שקול במשקל מפעל, והוא במשקל מפעלה.²⁸

2.5 מְחַבֵּת (ק - x12).

ק: מְחַבֵּת (מנחות ה ח x2), בַּמְחַבֵּת (שם שם x2), בַּמְחַבֵּת (שם יב ב x4), וְהַמְחַבֵּת (שם ה ג; ה ח; ו א), וְהַמְחַבֵּת (שם ה ה).

הערה

כל הופעותיו של השם במשנה - כולן מצויות במסכת מנחות - מופיעות בזיקה להופעת השם בתורה בדיני קרבן מנחה, כגון "וְאִם מְנַחָה עַל הַמְּחַבֵּת קָרְבָּנָהּ" (ויקרא ב 5), וכן "עַל מְחַבֵּת בְּשֶׁמֶן תַּעֲשֶׂה" (שם ו 14) וכן "וְעַל מְחַבֵּת" (שם ז 9).

2.6 מְחַלְצִים (= כלי להחלקת טיח בבניין) (ק - x1).

ק: שפים את הסדקין ומעגילים אותם במעגילה ביד וברגל אבל לא בַּמְחַלְצִים (מועד קטן א י').

גם פא קורא כמו ק: בַּמְחַלְצִים,²⁹ כתיב דומה (מחלציים) הביא גם הערוך (סוף ערך מחצל), אבל איננו יודעים איך הלמ"ד מנוקדת (בקמץ או בשווא).³⁰ ואפשר שלצורת זוגי כיוונו גם כתבי היד לו רמב"ם פט³¹ וכן ד"ר שהביאו גרסה ביו"ד אחת: במחלצים, ואף באלה איננו יודעים מה הוא ניקוד הלמ"ד. בעל מלאכת שלמה מנקד מְחַלְצִים (צורת זוגי המשקפת את היחיד מְחַלֵּץ ולא מְחַלֵּץ), וכן ניקד ליוור את הכתיב ביו"ד אחת: בַּמְחַלְצִים.³² ויש עדויות לגרסה אחרת; ת-מועד: במחצלים,³³ גרסה זו הובאה גם אצל

27 הניקוד רק בא.

28 ראה פירוט הדברים אצל בר-אשר, מחקרים ג, פרק יא: 'ייחודים בתצורת שם העצם', עמ' 132 - 134, §6 - 9, ובמיוחד הערה (א) ב-9.

29 כדרכו של פא, בפתח במקום קמץ בלמ"ד.

30 ראה בהמשך את הניקוד שהביא בעל מלאכת שלמה.

31 כדרכו פט אינו מנקד מילים נדירות, לרוב משום שלא הייתה בידו מסורת על קריאתן.

32 יותר משאני סבור שזו מסורתו של מהדיר ליוור, אני מניח שהניקוד מבוסס על שיקול דעתו.

בעל המדור "שנויי נוסחאות" במהדורת "אל המקורות" של המשנה על פי ארבע עדויות (כ"י מינכן, הרי"ף, הרא"ש ורבי עובדיה מברטנורא בדפוס ראשון), וגם בעל מלאכת שלמה מעיר על הגרסה מחצליים (בשתי יו"דין) אבל מבטל אותה.

הנרה

צורת היחיד של מְחַלְצִים היא מְחַלֵץ, אך גיזורו של השם אינו מחוור. ברור שאין כל קשר בין השם הזה והשם המקראי מְחַלְצוֹת (= בגדי פאר): "וְהִלְבַּשׁ אוֹתָךְ מְחַלְצוֹת" (זכריה ג 4), "הַמְחַלְצוֹת וְהַמְעֻטָּפוֹת" (ישעיה ג 22) שצורת היחיד עשויה להיות גם כן מְחַלֵץ (וגם מְחַלְצָה או מְחַלְצָת).³⁴ אף החלופה מחצלים שאיננו יודעים איך נהגתה, גיזורונה אינו מחוור. ושמה השם היחידאי והנדיר כל כך מְחַלְצִים היא צורה מְשׁוּפָּלֶת של מְחַלְצִים משורש לח"ץ, שכן הקשר הסמנטי בין לְחַץ ומְחַלְצִים שקוף הוא ביותר. לא רחוק הדבר שהכלי המחליק את הטיח תוך כדי לְחַץ עליו אל הקיר ייקרא מְחַלְצִים, אלא שבתקופת חיי הלשון השם כבר נהגה השם בשיכול עיצורים - מְחַלְצִים - כפי שמתרחש במילים שיש בהן עיצורי למנ"ר ועיצורים שורקים.³⁵ עם זאת, הצעה זו אינה יוצאת מגדר השערה.

2.7. מְכַחֵל (= מוט קטן לנקות בו את האוזן ולכחול את העין) (ק - x2).

ק: מְכַחֵל שניטָלָה הפך טמא מפני הזכר (כלים יג ב), תיק מְכַחֵל ובית הפּוֹחֵל (שם טז ח). אבל פ: מְכַחֵל (כלים יג ב), מְכַחֵיל (שם טז ח).

- פא גורס כמו ק (x2). לו (x2) וד"ר (מופע ב) מביאים כ ת י ב זהה לק ולפא וגם למופע הראשון בפ: מבחל (x2), וכן הביא הערוך במופע אחד (כלים יג ב), וכך גורס גם רע"ב במופע ב (שם טז ח). פ: מְכַחֵל³⁶ (x2).³⁷ הכתיב מבחול מובא בפיה"ג,³⁸ ברמב"ם (x2) ובד"ר (מופע א). וכן גרס רע"ב במופע א (כלים יג). והערוך מביא את הכתיב הזה משלושה מקומות בתלמוד הבבלי כרכיב ראשון בצירוף "כמכחול בשפופרת" (בבא מציעא צא ע"א; מכות ז ע"א וסנהדרין סח ע"א). כ"י ת מביא שתי

33 מסתבר שלמעתיק כתב היד לא הייתה מסורת בקריאת השם, ועל כן גם הוא הותיר אותו לא מנוקד.
 34 ראה בר־אשר, פרקי עיון, עמ' 97 - 100 (הדיון בצורות היחיד של השם מְגַבְעוֹת).
 35 האם גם הצורה מחצליים (שיש עליה כמה עדויות) היא ביטוי למהלך השיכול שאירע בשם מחצליים?
 36 רק המופע הראשון מנוקד.
 37 גם ילון ניקד מְכַחֵל.
 38 אפשטיין, פיה"ג, עמ' 29, מצוטטת שם המשנה ממסכת כלים פרק יג.

חלופות: מִכְחֹל, מִכְחָל (הכתיב בשתי ההופעות זהה למה שמוסר רע"ב בשתייהן).³⁹ ליוויד מציע לשם שני ניקודים: (א) במופע א מוצע ניקוד המשקף מבטא "ישראלי" של השם: מִכְחֹל (בדגש בכ"ף!),⁴⁰ (ב) במופע ב מוצע ניקוד משובש: מִכְחֹל.

- סיכומו של הדבר: שני הכתיבים מכחל, מכחול מתועדים במידה ניכרת בעדים קדמונים. מכל מקום ארבעה כתבי היד הקדומים שמסירתם נאמנה (ק פא לו ופג) מקיימים רק את הכתיב מכחל (פג גם מכחיל); המנוקדים שבהם חלוקים בקריאתו: מִכְחָל (ק פא) מִכְחָל-מִכְחָל (פג). עם זאת לימים נתפשט הכתיב מכחול שנקרא גם מִכְחֹל (פג) וגם מִכְחֹל (פג ט).⁴¹

2.8 מְלַמֵּד (ק - x1; פג - x1).

ק: מלמד⁴² שבלע את הדורבן (כלים טו).

פג: מְלַמֵּד (שם שם).

- רוב העדים קוראים את השם כקריאתו במקרא, היינו כקריאת פג קוראים גם פא ופט: מְלַמֵּד,⁴³ ובליוויד: מְלַמֵּד, אבל ת: מְלַמֵּד במשקל מִפְעֵל שלא כקריאה במקרא.

הערה

מדובר בשם יחידאי, הן במקרא - "וַיִּבֶן אֶת פְּלִשְׁתִּים בְּמִלְמֵד הַבְּקָר" (שופטים ג 31), הן במשנה.

2.9 מְנַעֵל (= נַעַל) (ק - x15; פג - x3).

ק: בצורת הנפרד העי"ן מנוקדת ב־4 מופעים בקמץ וב־7 מופעים בפתח כמתפרט בזה. בקמץ: מְנַעֵל (כלים כו ד x2; נגעים יא יא), מְנַעֵל[ל]⁴⁴ לקטן (שבת ח ב); בפתח: מְנַעֵל (שבת טו ב; ביצה א י x2), בְּמְנַעֵל (שקלים ג ב; יבמות יב א), וּמְנַעֵל (כלאים ט ז; כתובות ה ח); אפשר שעיקר הניקוד הוא בקמץ בעי"ן,⁴⁵ ובמופעים לא מעטים בא

39 כידוע, כ"י ת הועתק מהדפוס וכולו בו גם פירוש הרע"ב.

40 ליתר דיוק מבטא ישראלי אשכנזי. זה מבטא השם הרווח היום בפי רוב דוברי העברית החיה.

41 ומעין זה במופע א בליוויד, אלא שדיגש את הכ"ף.

42 משום מה המילה נותרה בלא ניקוד בק.

43 כדרכם שני כתבי היד פא ופט ממירים קמץ בפתח.

44 ראה הערה א להלן בסוף הסעיף.

45 אני קובע זאת גם על פי הממצאים בעדים אחרים כמתפרט להלן.

במקומו פתח בסמיכות לעי"ן.⁴⁶ מכל מקום בנטייה הלמ"ד מוכפלת וכצפוי בא לפניה פתח בכל 4 ההופעות:⁴⁷ וּמְנַעְלוּ (יבמות טז ז),⁴⁸ בְּמִנְעָלוֹ (שבת י ג), וּבְמִנְעָלוֹ (ברכות ט ה); נסמך: וּמְנַעְלוֹת הַפִּינוֹן (כלאים ט ז).

פ: ניקד את 3 המופעים המצויים בו בעי"ן קמוצה: מְנַעַל (כלים כו ד x2; נגעים יא יא), אין בו עדות על הצורה הנטויה.

- כל העדים גורסים את הכתיב מנעל (כך הוא גם בעדים הלא מנוקדים: א⁴⁹ ל⁵⁰ רמב"ם ד"ר).⁵¹ לענייננו, כדי לקבוע את משקלו של השם ונטייתו חשובות העדויות בכתבי היד המנוקדים. בעדים האחרים מתגלות שתי דרכי קריאה של הצורות הנטויות: (א) דרך קריאה כמו ק שבה בצורות הנטייה הלמ"ד מוכפלת והעי"ן שלפניה מנוקדת בפתח. (ב) דרך קריאה סדירה של מְנַעַל ובה הקמץ מתקיים בהברה שלפני הטעם ונחטף בנסמך הרבים. הנה פרטי הדברים: בפא צורת הנפרד מנוקדת על פי הרוב בעי"ן קמוצה, כך הוא ב־7 מופעים, כגון מְנַעַל לקטן (שבת ח ב), מְנַעַל (ביצה א י x2), ורק במופע אחד נתחלף הקמץ בפתח כחילוף הרווח בכתב היד הזה: וּמְנַעַל (כתובות ה ח), בנטייה מוצאים שתי דרכים: (א) הלמ"ד מוכפלת: בְּמִנְעָלוֹ (ברכות ט ה; שבת י ג), וּמְנַעְלוֹ⁵² (יבמות טז ז) כמו בק. (ב) הדרך השנייה - נטייה רגילה של מְנַעַל; הקמץ נחטף בנסמך הרבים: וּמְנַעְלוֹת הַפּוּנוֹן (כלאים ט ז).⁵³ תמונה דומה עולה מהממצאים בנ"ב: צורת הנפרד מנוקדת בעי"ן קמוצה: וּמְנַעַל (כתובות ה ח), והמְנַעַל (כלאים ט ז). בנטייה מוצאים את שתי הדרכים: (א) בניקוד זהה לק ולדרך א בפא (פתח בעי"ן והלמ"ד כפולה): בְּמִנְעָלוֹ (בספרא), בְּמִנְעָלוֹ (ברכות ט ה).⁵⁴ (ב) נטייה רגילה של מְנַעַל (בקמץ בהברה שלפני הטעם ובהיחטפותה בצורת הנסמך של הרבים): בְּמִנְעָלוֹ (שבת י ג) ובצורת הנסמך של הרבים: וּמְנַעְלוֹת.⁵⁵ תמונה דומה בנטייה מצויה בפ:ט⁵⁶: (א)

46 ראה בר־אשר, תצורת השם, כרך א, מבוא ג, עמ' 91, § 36ג. (שם הובאו דוגמאות שהפתח בא לפני העי"ן).

47 ראה לעיל § 0.7.

48 מופע זה מצוי בכל העדים הקדומים לרבות ט9 וד"ר, אך אינו מצוי בדפוסים המהלכים לרבות ליוור.

49 בא מתועדת רק ההופעה במסכת נגעים.

50 במופע אחד בלו נשמטה בטעות הנו"ן: ומעלות הפינון (כלאים ט ז).

51 האם יש עדות אחת לכתיב מנעול? (ראה להלן הערה 53), ספק רב.

52 ברור שבשתי המילים הקמץ באות עי"ן עומד במקום פתח טברני.

53 שלושת המופעים בסדר טהרות אינם מנוקדים בפא: מְנַעַל (כלים כו ד x2; נגעים יא יא), אבל במופע השני בכלים חלו ידיים ולא ברור האם תוקנה המילה אל מְנַעְלוֹל, וגם אין ברור אם הוטל בה סגול מתחת לאות עי"ן.

54 הגם שלא צוין דגש בלמ"ד הפתח בעי"ן מלמד על הכפלת העיצור שאחריה.

55 ייבין, בבלי, עמ' 1027.

בְּמִנְעָלוֹ (שבת י ג), וּמִנְעָלוֹ (יבמות טז ז) וּמִנְעָלוֹ⁵⁷ (פנינון (כלאים ט ז), (ב) וּבְמִנְעָלוֹ (ברכות ט ה) בלא דגש בלמ"ד.⁵⁸

- לצד שני בכתבי היד מתימן תועדה רק הצורה בעי"ן קמוצה גם בנטייה: מִנְעָל, וגם בְּמִנְעָלוֹ כפי שציין ייבין.⁵⁹ מהחלק המצוי בידינו מכ"י ת מתועדת רק צורת הנפרד: מִנְעָל (כלים כו ד x2; נגעים י א). גם בלייור כל מופעי הנפרד מנוקדים מִנְעָל (שבת טו ב; נגעים יא יא). והנטייה היא בדרך ב: בְּמִנְעָלוֹ (שבת י ג), בְּמִנְעָלוֹ (ברכות ט ה), וּמִנְעָלִים⁶⁰ (כתובות ה ח). צורת הנסמך ברבים מנוקדת בקיום הקמץ בעי"ן, מתוך היקש לצורת הנפרד⁶¹ (שאינה מתועדת בחתימה -ות): וּמִנְעָלוֹת הפינון (כלאים ט ז).⁶²

הערות

א. האם ברצף מִנְעָל] לקטן (שבת ח ב) הלמ"ד נשמטה לסופר בשם מִנְעָל בגלל הפלוגרפיה או שמא הלמ"ד של התיבה התוכפת - לקטן - הייתה מוכפלת ועל כן לא נכתבה הלמ"ד של מנעל? דבר כזה עשוי להתרחש במעבר המשנה מהמסירה בעל פה למסירה בכתב, או לפחות אם הוכתבה המשנה למעתיק ק.⁶³ מכל מקום הנקדן הוסיף את הלמ"ד שנראתה לו חסרה. בד"ר חסרה הלמ"ד במילה השנייה בצירוף: מנעל קטן.

ב. יש לפקפק באותנטיות של צורת הרבים שנמצאת בדפוסים המהלכים - מנעלים (כתובות ה ח) בחתימה -ים. ראינו שהיא נמצאת בלייור, וגם קוסובסקי ואלבק הביאו אותה. כאמור, העדים הקדומים גורסים צורת יחיד - במנעל. העדים הקדומים שהביאו את צורת הנסמך מִנְעָלוֹת או מִנְעָלוֹת מלמדים שהצורה המקורית בנפרד הייתה, מן הסתם, מִנְעָלוֹת או מִנְעָלוֹת.

56 כידוע, במקום שניקודי 99 תואמים את הממצא בעדים אחרים, יש לקבל את עדותו כמהימנה.

57 ראה הערה 52 לעיל.

58 צורת הנפרד מנוקדת בפס על פי רוב בפתח (x 8): מִנְעָל (שבת טו ב; ביצה א י; כלים כו ד x 2), בְּמִנְעָל (שקלים ג ב; ביצה א י; יבמות יב א), וּמִנְעָל (כתובות ה ח) ו-3 x בקמץ: מִנְעָל (נגעים), מִנְעָל לקטן (שבת ח ב), וּמִנְעָל (כלאים ט ז). ובשל שיטת הניקוד שלו המחליפה קמץ בפתח אין לדעת מה הניקוד של השם בשיטה הטברנית.

59 ייבין, שם, הערה 101.

60 כל העדים הקדומים גורסים צורת יחיד: ומנעל.

61 ראה בר-אשר, תצורת השם, כרך א, מבוא ג, עמ' 105, § 66.

62 ילון ניקד מִנְעָל (ביצה א י x 2; נגעים יא יא) בכל מקום ובנטייה כדרך ב, כגון וּבְמִנְעָלוֹ (ברכות ט ה), וּמִנְעָלוֹת הפינון (כלאים ט ז). קוסובסקי ניקד צורות במ"ם חרוקה והנטייה היא כדרך ב: מִנְעָל, מִנְעָלִים (כתובות ה ח), וּמִנְעָלוֹת הפינון (כלאים ט ז).

63 ראה בר-אשר, מחקרים ג, פרק טו: "מילים נדירות וצורות חריגות וגלגוליהן", עמ' 202 - 214, §§ 16 - 33.

ג. ברור שאין לטשטש את ההבדל בין השם שלנו במשנה שעניינו 'נעל', לשם מְנַעַל / מְנַעַל (= מנעול) שנקרה במקרא במופע יחיד; נ"ט: מְנַעַלָּה (דברים לג 25), נ"ב: מְנַעַלִּיהָ.⁶⁴

2.10 מְעַגַל (ק - x1).

ק: מעשה שאמרו לְחוּנֵי הַמְעַגַל (תענית ג ח).

- זו הגרסה גם בִּפְא: הַמְעַגַל.⁶⁵ וכן עולה מתעתיק לטיני מהמאה השלוש עשרה שהביא חן מרחביה: huni maagal.⁶⁶ זו הקריאה המוכרת לי מפי חכמים יוצאי מרוקו ובכללם אדוני אבי ורבי אברהם לעסרי, יוצאי מחוז תאפילאלת⁶⁷ וחכמים מקהילות אחרות בצפון אפריקה. ואולי לזה מכוון הניקוד החלקי בִּפְא: הַמְעַגַל.⁶⁸ לעומת זאת ת-מועד גורס צורת בינוני של בניין פיעל: הַמְעַגַל.⁶⁹ זה הניקוד שהתפשט בדורות מאוחרים כעדות ליוויר: הַמְעַגַל.⁷⁰ ברור שמהימנות הגרסה הַמְעַגַל (יותר מהגרסה הַמְעַגַל) כקריאה אותנטית אינה טעונה תוספת דברים.

הערה

איך יובן הצירוף חוּנֵי הַמְעַגַל? - צירוף סמיכות שהנסמך הוא שם פרטי או צירוף מקוצר של הצירוף "חוּנֵי בַעַל הַמְעַגַל" או שמא צירוף של שם פרטי ושם תואר, חוּנֵי הַמְעַגַל? אם כך הוא, משמע יש לפנינו שם עצם המשמש כשם תואר, כמו "המלך המשפט". אני נוטה לאפשרות האחרונה.⁷¹

2.11 מְעַדָן (= קשר, מלל המחצלת) (ק - x2; פ - x2).

ק: מחצלת... המתיר ראשי המְעַדָנִים, נשתיירו בה שלשה מְעַדָנִים (כלים כ ז).

פ: מְעַדָנִים (כלים כ ז x2).

- 64 ייבין, בבלי, עמ' 1010. ויש דעה שכוונת השם במקרא היא 'נעליים'. ואכמ"ל.
- 65 אכן כך הוא בִּפְא: בדגש קל בגימ"ל הגם שהע"ן נוקדה בחטף פתח.
- 66 מרחביה, תעתיק מילים (ג), עמ' 43.
- 67 שרביט, פרקי מחקר, עמ' 196, הערה 176, מציין שכך שמע מאביו, ר' אליהו שרביט ומפי שני חכמים נוספים.
- 68 הפתח (במקום קמץ) בגימ"ל דהוי.
- 69 הקוץ העליון של הפתח הבבלי בעי"ן דהה.
- 70 וכן ניקדו קוסבוסקי וילון: הַמְעַגַל (בלא דגש במ"ם השוואית).
- 71 שרביט, פרקי מחקר, עמ' 194 - 196, עסק בהרחבה בבירור עניינה של התיבה בתצורתה ובמשמעה.

- כניקוד בק ובפר אנו מוצאים גם בפרא במופע הראשון: הַמְעַדְנִים, המופע השני אינו מנוקד: מעדנים. בפרס: הַמְעַדְנִים, מַעְדְנִין.⁷² וכן הוא בת: הַמְעַדְנִין, מַעְדְנִים. בליוור הדל"ת בקמץ וכצפוי אין דגש בנו"ן: הַמְעַדְנִין, מַעְדְנִין. העדים הלא מנוקדים מביאים כתיב זהה: המעדנים/המעדנין,⁷³ מעדנים (לו רמב"ם ד"ר).
- פיה"ג: "מעדנים... א' ד' מדנים",⁷⁴ וכן הוא בתוספתא "ראשי המדנין" (כלים בבא מציעא יא יא).⁷⁵

הערות

א. גזרון השם הזה אינו ידוע לדיוקו. ברור שאין קשר בין השם הזה והשם המקראי מַעְדָן (= מאכל ערב לחד, תענוג), כגון מַעְדְנֵי מְלֶךְ (בראשית מט 20), מַעְדְנִים לְנִפְשָׁךְ (משלי כט 17), אבל נראה שהוא קשור לשם מַעְדְנֹת: "הַתְקַשֵּׁר מַעְדְנֹת כִּימָה" (איוב לח 31).⁷⁶ ייתכן שמדובר בשם עצם שנגזר משורש תנייני עד"ן שנתגלגל מהשורש ענ"ד בשיכול עיצורים כמוצע במילון בד"ב.⁷⁷ מטעם זה אני מציין אותו כשם מקראי. וברור שאין הכרח להניח שצורת היחיד של השם מַעְדְנֹת בהופעה בספר איוב היא מַעְדְנָה.⁷⁸
ב. מסתבר שהכתיב בלא עי"ן - מדנים/מדנין (הגרסה החלופית בפיה"ג ובתוספתא) - הוא גלגול של מַעְדְנִים. העי"ן שסגרה הברה נשלה במסורת שבה נתערערה הגיית העיצור הזה. נראה שהכתיב משקף הגייה שנהגה בכבל.
ג. יושם נא לב שבק במשנה אחת העי"ן מנוקדת במופע אחד בחטף - הַמְעַדְנִים, ובמופע אחד בשווא ודגש אחריה - מַעְדְנִים.

2.12 מַעְיָן (ק - 17x; 9 - x).

ק: מַעְיָן (אבות ב ח; מקוואות א ז), מַעְיָן (מעילה ג ז; מקוואות ה א; ה ג; ו ו), וְלַמַּעְיָן(?) [ל]ן (שם א ז), כְּמַעְיָן (בבא בתרא י ח), מַמְעִיָן (מועד קטן א א x2), הַמַּעְיָן (בבא מציעא ט ב), הַמַּעְיָן (ביכורים א ו; בבא מציעא שם), הַמַּעְיָן (פרה ו ה), כְּמַעְיָן (מקוואות ה ה), וְלַמַּעְיָן (שם ה ג), שְׁהַמַּעְיָן (שם ה א).

72 ייתכן שגם במופע זה יש דגש בנו"ן, אבל הוא נדבק לזרוע המאוונת שלה.

73 הכתיב בנו"ן סופית מצוי בד"ר.

74 אפשטיין, פיה"ג, עמ' 56.

75 הממצא בתוספתא הובא על ידי אפשטיין, שם, בהערה 6.

76 כפי שציין מילון בן־יהודה, עמ' 3147.

77 ראה מילון בד"ב, עמ' 772 והדבר מובא בסימן שאלה גם אצל קב"ש, עמ' 609.

78 כפי שהביא מילון בן־יהודה, עמ' 3147 בשם רד"ק במכלול.

פ: מְעֵין (מקוואות א ז; ה א; שם ו ו), מְעֵין (שם ה ג), הַמְעֵין (פרה ו ה), וְלִמְעֵין (מקוואות א ז; ה ג), כְּמֵעֵין (שם ה ד), שְׁהַמְעֵין (שם ה א).

- כך הוא בא ב־7 ההופעות המנוקדות: מְעֵין (מקוואות א ז; ה א; ה ג; ו ו), הַמְעֵין (פרה ו ה), וְלִמְעֵין (שם א ז; ה ג). ויש דוגמה אחת מהמשנה בנ"ב: הַמְעֵין (ביכורים א ו).⁷⁹ וזה הניקוד ב9ט, כגון מְעֵין (אבות ב ה), הַמְעֵין (ביכורים). ב9א השם מנוקד בחטף בעי"ן: הַמְעֵין (ביכורים שם), מְמַעֵין (מועד קטן א א x2).

הערות

א. ניקוד העי"ן בשווא בק ובפד - וכמותם גם א ופס - הוא כניקוד השם במקרא הטברני, כגון מְעֵין (ויקרא יא 36). בנ"ב מצאנו במקרא גם מְעֵין (שיר השירים ד 12) וגם מְעֵין (תהלים עד 15).⁸⁰

ב. במקוואות א ז גורסים חמשת העדים המובחרים וְלִמְעֵין (פד א), ולמעין (פא לו רמב"ם)⁸¹ כגרסת ק לפני התיקון: וְלִמְעֵין(?) [לְ]. ואכן גרסת רוב כתבי היד והגרסה לפני התיקון בק היא הנכונה. המשנה עוסקת במקווה שיש בו ארבעים סאה וקובעת שהוא "שוה למקווה - לטהר באשבורן, ולמעין - להטביל בו כל שהוא". ברור שהמתקן נשתבש.

2.13 א. מְעַמֵד (= עמידה ומקום העמידה בלווית המת) (ק - x3).

ק: מְעַמֵד ומושב (מגילה ד ג), מְעַמֵד ומספד (כתובות ב י), הַמְעַמֵד (בבא בתרא ו ז).

2.14 ב. מְעַמֵד - קבוצת ישראלים שעמדה בשם כלל ישראל על הקרבנות (ק - x10).

ק: מְעַמֵד (תענית ב ז), מְעַמֵד (שם ד ה), הַמְעַמֵד (תמיד ה ו), שְׁ[בַ]מְעַמֵד (ביכורים ג ב), שְׁלִמְעַמֵד (שם ג ב); נסמך: מְעַמֵד שחרית (תענית ד ד); בְּמְעַמֵדוֹת (מגילה ג ו), וּבְמְעַמֵדוֹת (תענית ד א; מגילה ג ד), הַמְעַמֵדוֹת (תענית ד ב).

הערות

א. לשם ב. מְעַמֵד יש בק ובפא חלופה - עַמֵד (תענית ד ב), אבל עדים אחרים (לו רמב"ם פס וד"ר) גורסים מעמד.⁸² מעמד היא הגרסה שנתגלגלה לדפוסים שלנו.

79 ייבין, בבלי, עמ' 1013.

80 ראה שם.

81 ברמב"ם המילה כתובה ביו"ד אחת

82 ראה בר־אשר, תצורת השם, כרך ב, עמ' 1067.

ב. השם **מַעְצֵד** מצוי כבר במקרא והוראותיו שקופות דיין כמביעות היבטים שונים של הפועל **עָמַד**: (א) 'מקום עמידה', כגון "מַעְמָדִים לְיַד בְּנֵי אֶהְרֹן" (דברי הימים א כג 28), (ב) 'מצב', כגון "וּמַעְמָד מְשֻׁרְתֵי" (דברי הימים ב ט 4). גם במשנה הקשר לפועל **עָמַד** שקוף היטב, אבל גם א. **מַעְצֵד** וגם ב. **מַעְצֵד** הם מונחים כמוכא לעיל בהגדרות לשניהם.

2.15 **מַעְצֵד** (= קרדום קטן) (ק - 5x; 9 - x2).

ק: **הַמַּעְצֵד** (כלים יג ד), **הַמַּעְצֵד** (שם כט ו), **בַּמַּעְצֵד** (בבא קמא י י), ו[ב] **מַעְצֵד** (שבת יב א); **מַעְצָדִים** (ערכין ו ג).

9: **הַמַּעְצֵד** (כלים יג ד; כט ו).

- גם בנ"ב השם מנוקד בעי"ן כסוגרת הברה כמו בק: ⁸³ ו**בַּמַּעְצֵד** (שבת שם). ⁸⁴ וכך הוא בת: **הַמַּעְצֵד** (כלים יג ד; כט ו), **בַּמַּעְצֵד** ⁸⁵ (בבא קמא שם). לעומת זאת בפא בשתי ההופעות שנוקדו ניקוד מלא העי"ן מנוקדת בחטף פתח: **הַמַּעְצֵד** (כלים יג ד), ו**בַּמַּעְצֵד** (שבת שם) כניקוד בפ. וכך הוא במופע היחיד בת-מועד: ו**בַּמַּעְצֵד**. גם ליוור מנקד כך, כגון **הַמַּעְצֵד** (כלים יג ד), בפס מצויים שני הניקודים, גם **הַמַּעְצֵד** (כלים כט ו) וגם **בַּמַּעְצֵד** ⁸⁶ (שבת שם).

- צורת הרבים המתועדת בכל העדים (ערכין ו ג); **מעצדים/מעצדין** (פא לו רמב"ם ד"ר) כמו בק. וכך עולה מפס, אלא שטעה מעתיק כתב היד וכתב רי"ש במקום דל"ת **מַעְצָרִין**. ⁸⁷

הערה

בשתי ההופעות של השם במקרא נ"ט העי"ן מנוקדת בחטף פתח: **מַעְצֵד** (ישעיה מד 12).

2.16 **מַעְרַב** (ק - 53x; 9 - x4).

ק: **הַמַּעְרַב** (מעשר שני ה ב; מידות א ג ועוד x7), **בַּמַּעְרַב** (גיטין ח ה ועוד x3), **בַּמַּעְרַב** (עירובין ה ז ועוד x3), [ב] **מַעְרַב** (שקלים ח ח), [ו] **שְׁבַמַּעְרַב** (מידות ד ג), **לְמַעְרַב** (יומא ג ח ועוד מעל x20); נסמך: **בַּמַּעְרַב הַכֶּבֶשׂ** (שקלים ו ד), ו**מַעְרַב קְסָרְיוֹן** (אהילות יח ט);

83 כלומר בניקוד טברני היה מוטל בה שווא נח.

84 ייבין, בבלי, עמ' 1014.

85 כך הוא בב"ת קמוצה.

86 במופע הזה הבי"ת נראית כ"ף.

87 שגיאה זהה מצויה בת: **מַעְצָרִין**. ואין צריך לומר שהצורה **מעצדים/מעצדין** מצויה בכל העדים המאוחרים ובדפוסים המהלכים.

מְעַרְבוֹ (תמיד ד ג), בְּמַעְרְבוֹ (תמיד א ד ועוד); בה' המגמה: מְעַרְבָה (בבא בתרא ב ט; תמיד ד א; פרה ג ח).

פד: לְמַעְרָב⁸⁸ (פרה ג ט x2); וּמַעְרַב קיסריון (אהילות יח ט); בה"א המגמה: מְעַרְבָה (פרה ג ח).

- ויש לעמוד על המובן של הצורה מְעַרְבָה במופע אחד: "ואין עושין בורסקי אלא לְמַזְרַח העיר ר' עקיבה אומ' לכל רוח הוא עושה חוץ מן מְעַרְבָה" (בבא בתרא ב ט). גם רמב"ם גרס כמו ק: חוץ מן מערבה. וזה הנוסח שנשתגר בדפוסים המהלכים. ומעין זה בד"ר ואצל בעל מלאכת שלמה (בהטמעת הנו"ן של מן בתיבה התוכפת): חוץ ממערבה. עם זאת יש עדויות לגרסה שונה; פא לו ט9: חוץ מן הַמְעַרְבָה.⁸⁹

- ברור כי גם כאן מְעַרְבָה (בגרסת ק רמב"ם ד"ר ובעל מלאכת שלמה) היא השם מְעַרַב בה' המגמה בשימושה הסדיר. תנא קמא אומר שאין עושים בורסקי "אלא למזרח העיר", ורבי עקיבא אומר שעושים למזרח, לצפון ולדרום "חוץ מן למערב", אלא שבמקום "חוץ מן למערב", נקטה הלשון "חוץ מן מערבה", היינו מְעַרְבָה = לְמַעְרַב. משמע: יש כאן שימוש סדיר של הצורה בה' המגמה כשימושה בספרי הבית הראשון במקרא. לעומת זאת הגרסה חוץ מן הַמְעַרְבָה (פא לו ט9) עשויה ללמד לכאורה שמדובר בשם שקול במשקל מְפַעְלָה: מְעַרְבָה.⁹⁰ נראה שגם הקריאה מן המערבה מכוונת לומר 'מן למערב', וליתר דיוק "חוץ מן המערבה" (= חוץ מאשר לְמַעְרַב).

- אפשר לכאורה לומר כי מְעַרְבָה (= מְעַרְבָה), כלומר מְעַרַב בכינוי החבור לנסתרת, אלא שנקדן ק השמיט את המפיק כדרכו במילים רבות.⁹¹ אכן כך הבין קוסובסקי.⁹² אך הסבר זה אינו נכון, תחביר המשפט שולל את ההבנה הזאת. כתוב שם "ואין עושין בורסקי אלא לְמַזְרַח העיר, ר' עקיבה אומ' לכל רוח הוא עושה חוץ מן מְעַרְבָה". אילו התכוון לצורה בכינוי הנסתר המוסב על העיר, היה כותב "חוץ מן מְעַרַב (מְמַעְרַב) העיר" בניגוד "למזרח העיר" בלשון תנא קמא, שכן בתווך מצוי הביטוי "לכל רוח", ומתחביר המשפט היינו מבינים שכינוי הנסתר בצורה מְעַרְבָה חוזר אל רוח ולא אל העיר (אל 'מערב העיר') שנזכרה בפסוקית הקודמת ("אלא למזרח העיר"). היגד שבו

88 במופע הראשון אין רואים דגש במ"ם.

89 הניקוד הזה הוא הניקוד בפ9; ט9: הַמְעַרְבָה. טעה בעל "שינויי נוסחאות" במהדורת המשנה "אל המקורות" שייחס גרסה זו לכ"י ק.

90 האם גם ר"ח אלבק שכתב "חוץ ממערבה - מרוח המערבית, שהיא שכיחה בארץ ישראל" הבין כך את הצורה מערבה? ותמה, שהמשנה מדברת על רוח במשמעות 'כיוון', ואלבק מדבר על רוח במשמע 'זרם האוויר'...

91 ראה בר־אשר, תצורת השם, כרך א, מבוא ג, עמ' 85, 23§.

92 כך כתב: "מְמַעְרְבָה (ממערב לעיר)".

כינוי הנסתר במילה מְעַרְבָה חוזר אל רוח הוא חסר מובן. רוח כאן היא כינוי לכל אחד מארבעת הכיוונים, ואין לדבר על מערבה של רוח. הווה אומר: יש להבין את מְעַרְבָה כצורה בה' המגמה כפי שאמרנו בתחילה - מְעַרְבָה (= למערב), והביטוי במלואו חוץ מן מְעַרְבָה (ממְעַרְבָה), עניינו 'חוץ מאשר לכיוון מערב'.⁹³

הערות

א. ראינו שבפר העי"ן מנוקדת גם בחטף פתח (x3) וגם בשווא (x1). ניקוד העי"ן בשווא מצוי גם במופע היחיד שנוקד בא: מְעַרְבָה (פרה ג ח).

ב. כבר עמדתי על השימוש התקין והסדיר בצורה בה"א המגמה במשנה בארבעת השמות המציינים כיוונים: מְזַרְחָה (= למזרח), מְעַרְבָה/מְעַרְבָה (= למערב), דְרוֹמָה (= לדרום), צְפוֹנָה (= לצפון) כמעט כולם בטקסטים המגלים זיקה ללשון המקרא.⁹⁴

2.17 מְשַׁמֵּעַ (ק - x3).

ק: השם כתוב משמע בכל שלוש הופעותיו. עם זאת המ"ם מנוקדת בשלושה ניקודים נבדלים: (א) בפתח: מְשַׁמֵּעַ (סנהדרין א ו); (ב) בצירי (= סגול טברני): מְשַׁמֵּעַ⁹⁵ (קידושין ג ד); (ג) בחיריק: נסמך - כל מְשַׁמֵּעַ צאן אחד (בכורות ט א).

- כתיב זהה לכתיב בק מצוי גם בפא לו רמב"ם פס ו בד"ר.⁹⁶ גם פס מביא את שלושת הניקודים שנמצאו בק: (א) בפתח: מְשַׁמֵּעַ⁹⁷ (קידושין), (ב) בסגול:⁹⁸ מְשַׁמֵּעַ (סנהדרין),⁹⁹ (ג) בחיריק: מְשַׁמֵּעַ (בכורות).¹⁰⁰ לעומת זאת בשני המופעים המצויים

93 יעוין במה שכתבתי במקום אחר (בר-אשר, מחקרים ג, פרק יא: 'ייחודים בתצורת שם העצם', עמ' 144 - 145, § 36 - 39).

94 ראה שם, עמ' 142 - 144, § 31 - 35.

95 האם יש מתחת למ"ם סגול ולא צירי?

96 מיותר לומר כי הכתיב הזהה לכתיב בק בכתבי היד פא לו רמב"ם ובד"ר - ממשמע, במשמע, משמע צאן - אינו מלמד דבר על קריאת השם במסירותיהם.

97 הבי"ת נראית כ"ף.

98 מיותר להעיר שהסגול והצירי בק ובפס נהגים הגייה זהה - [e]. הצירי שנודמן כאן בק בהברה סגורה לא מוטעמת מייצג למעשה סגול טברני כפי שצינתי.

99 אין כל חשיבות לעבודה שק מביא את הניקוד הראשון בסנהדרין ואת השני בקידושין, והפך הדברים בפס.

100 אציין ששמעת מחכם ירושלמי יוצא חלב (היא ארם צובה) שבסוריה, כאשר נשא דרשה, את ההגייה מְשַׁמֵּעַ פעמים אחדות. כשאמרתי לו אחרי הדרשה: "הלא הכול אומרים מְשַׁמֵּעַ!". ענה לי תשובה נחרצת: "הלא השם מצוי בפסוקים מפורשים בנביאים ובתורה. הנביא אומר: 'וְלֹא לְמִשְׁמַע אֲזַנְיָו יִכְיֶה' (ישעיה יא 3), והתורה מונה לנו את שמות בני ישמעאל ובתוכם כלולים: 'וּמִשְׁמַע

בידינו מכ"י ת מצוי רק הניקוד של מ"ם בפתח: מִשְׁמַע (סנהדרין), מִשְׁמַע (בכורות).
 וזה הניקוד בלייורד בכל שלושת המופעים.¹⁰¹

- בנ"ב המ"ם הראשונה, כצפוי, בפתח והמ"ם השנייה בקמץ, הן בנפרד, הן בנסמך
 (בהיקש לנפרד כרווח מאוד בניקוד הבבלי), ולעתים יש פתח אחרי העי"ן, כגון בִּמְשַׁמֵּעַ,
 מִשְׁמַע בנפרד, מִשְׁמַע, מִשְׁמַע בנסמך.¹⁰²

הערות

א. מעיקרא השם שייך למשקל מִפְעֵל (כך הוא בנ"ב). ויש להדגיש שני עניינים: (א)
 הניקוד בפתח במ"ם בהברת הטעם בצורת הנפרד (משמַע) בא כנראה בהשפעת העי"ן
 התוכפת.¹⁰³ (ב) חלופות הניקוד בִּמְשַׁמֵּעַ ו-ג) מִשְׁמַע שמצאנו בק (וכיוצא בהן בפ9),
 עלו בהשפעת ההגה השורק. העיצור השורק ש"ן התוכף לתנועה הגביה את התנועה
 [a] אל [e] ו-[i], כניקוד שני השמות במשקל מִפְעֵל, שהעיצור הראשון של השורש הוא
 הגה שורק: מְזַבֵּחַ, מְסַפֵּד.¹⁰⁴

ב. בכמה עדים קדומים ובדפוסים מצאנו עוד שלושה מופעים של השם בכינוי הנסתר:
 כמשמעו¹⁰⁵ (סוטה ח ה; ט ה; מקוואות ט ב), אך בכ"י ק בפ9 (בכ"י זה מתועדת כידוע
 רק ההופעה במסכת מקוואות) ובעדים אחרים הגרסה במשניות הנ"ל היא כְּשִׁמוּעַ.¹⁰⁶

ג. במסכת בכורות הביא בעל מלאכת שלמה בשם ספר יראים את הגרסה "כל הנשמע
 צאן אחד ופי[רוש] כל הנקרא צאן דבר אחד". במקום "כל משמע צאן אחד".

קבוצה ב: שמות משורשי פ"נ

2.18 מַגָּל (ק - x20; ק - x4).

ק: מַגָּל זו (מנחות י ג x2), [נ] בְּמַגָּל¹⁰⁷ אָחַד(ד)[ת](שם י א), הַמַּגָּל (פאה ד י x3; אהילות
 יח א), בְּמַגָּל (שביעית ד ו), בְּמַגָּל (ביצה ד ג); נסמך: מַגָּל יד (כלים יג א ועוד x2), מַגָּל

יְדוּמָה וּמְשָׂא' (בראשית כה 14). ואל יתמה אדוני על ההפרש בניקוד, בנו של ישמעאל, מִשְׁמַע
 בקמץ במ"ם, כי הוא בא לעצמו, אבל בפסוק 'וְלֹא לְמִשְׁמַע אֲזַנֵּי יוֹכִיחַ' אנו רואים לְמִשְׁמַע בפתח
 במ"ם, כי השם סמוך לתיבת אֲזַנֵּי שהוא נשען עליה".

101 וכן ניקד ילון; קוסובסקי הביא שני ניקודים: מִשְׁמַע, מִשְׁמַע.

102 ראה את פירוט הנתונים אצל ייבין, בבלי, עמ' 1012.

103 ראה בר־אשר, תצורת השם, כרך א, מבוא ג, עמ' 91, §36.

104 ואין הדברים מצריכים הסבר.

105 זה הנוסח שקוסובסקי הביא.

106 ראה פרטי הדברים אצל בר־אשר, תצורת השם, כרך ב, פרק סג, עמ' 920, §2.188.

קָצִיר (שביעית ה' ו'; כלים שם), בְּמַגֵּל יד, בְּמַגֵּל קָצִיר, מְמַגֵּל קָצִיר (חולין א' ב'); מַגְלוֹת (מנחות י' א' x2), בְּמַגְלוֹת (פאה ד' ד').

פ'ד: הַמְגֵּל (אהילות יח א'); מַגֵּל יד (כלים יג א'; שם טו ד'), וּמַגֵּל קָצִיר (שם יג א').

הערה

שתי הופעותיו של השם מַגֵּל במקרא (ירמיה נ' 16; יואל ד' 13) אינן מסגירות את מינו הדקדוקי. בל"ח יש ראיות שמינו נקבה, כגון "מַגֵּל זו" (מנחות י' ג' x2), "השוחט בְּמַגֵּל קָצִיר כדרך הוֹלְקֶתָה" (חולין א' ב'), "וּבְשֵׁלוֹשׁ מַגְלוֹת" (מנחות י' א' x2). וכן הוא בגרסה המתוקנת "[נ] בְּמַגֵּל אַחַד(ד)[ת]" (ק, שם י' א'); עם זאת גרסת היד הראשונה בצירוף הזה היא ראיה שמינו הדקדוקי של השם הוא גם זכר.¹⁰⁸ ואמנם העדים הקדומים האחרים גורסים כגרסת הסופר בק (הגרסה שלפני התיקון) אחד: ובמגל אחד (פא רמב"ם ד"ד), במגל אחד (לו טפ).¹⁰⁹ אפשר לפרש את התיקון של הנקדן (באחד <) באחת משתי דרכים: (א) לדידו, השם הוא שם בנקבה בלבד כעולה מחמשת המופעים שנתפרטו תחילה, על כן הסב את אחד אל אחת. או (ב) לפי שבמסורתו יש עדויות שהדל"ת בסוף מילה הפכה תי"ו - [d] < [t],¹¹⁰ הוא תיקן אחד < אחת בלי לקבוע שהשם הוא בנקבה. מכל מקום את הכתיב אחת בתי"ו ניקד כשם המספר בנקבה. משני הפתרונות המוצעים אני נוטה להעדיף את הראשון.

2.19 מַגְעָע (ק' - x91;¹¹¹ טפ - x73).

ק': א. הגימ"ל מנוקדת בקמץ אך במעט מופעים - מַגְעָע, בְּמַגְעָע (חולין ט' ה מופע א), בְּמַגְעָע (כלאים ח ה) - פחות מ־x5. ב. הגימ"ל מנוקדת על פי הרוב בפתח - מַגְעָע (חולין ט' ה מופע ב; כלים יח ח x2), מְ(ד?ר?ס?) [גָע] (שם כו ד), בְּמַגְעָע (עדויות ו ג; זבחים יא ח; כלים א ב; יח ח ועוד מעל x20), בְּמַגְעָע (כלים ה ו ועוד x20), הַמַּגְעָע (עדויות ג א; אהילות ג א) - מעל x50; נסמך: מַגְעָע (חולין ד ד x2 ועוד x13); (מ[ג]גָע טמא מת (טהרות ב א), כְּמַגְעָע טָמֵא מֵת (נידה י' ו); מַגְעָעוּ (ניזר ז ב; טהרות ט ח ועוד x4); בכינוי

107 בתחילה ניקד הנקדן בְּמַגֵּל - הטיל דגש בבי"ת, משהוסיף את ו' החיבור הטיל קו על גבי הבי"ת לציון הגייתה הרפה וגירד מעט את הדגש בלי שהצליח להעלימו כליל.

108 כשמות רבים בעברית שמינם הדקדוקי גם זכר וגם נקבה.

109 בפס הצירוף מנוקד.

110 ראה בר-אשר, מחקרים א, עמ' 199, הערה 22 וכן עמ' 219, § 41.

111 במניין זה לא נספרה היקרות אחת: מגע מדרס (כלים יח ז). היא חסרה בק.

הנסתרת: רביעית דם... אינו דין שיהא הנזיר מגלח על מַגְעָ(ה)[ן] ועל מִשְׂא(ה)[ן]¹¹² (נזיר ז ד); מַגְעָן (שם ז ב ועוד x5), ומַגְעָן (נידה י ח).

ק-2: בַּמַּגֵּעַ (זבים ה א); נסמך: בַּמַּגֵּעַ שֶׁרָץ (שם ה יא); מַגְעוֹ (שם ה א; טבול יום ג ד; ג ה), מַגְעוֹ (שם ב ג; ידיים ג א).

פ-7: מַגֵּעַ (כלים יח ח x2), הַמַּגֵּעַ (אהילות ג א), בַּמַּגֵּעַ (כלים א ב; זבים ב ד ועוד x2); בַּמַּגֵּעַ (אהילות ב ג ועוד x31), נסמך: מַגֵּעַ (כלים ח י ועוד x13), בַּמַּגֵּעַ זב (שם כז ט), בַּמַּגֵּעַ הזב (שם כז י), כַּמַּגֵּעַ טמא מת (נידה י ו), כַּמַּגֵּעַ שֶׁרָץ (זבים ה יא); מַגְעוֹ (כלים א ג ועוד x9); מַגְעָן (טהרות ד ה x2 ועוד x3), ומַגְעָן (נידה י ח).

- לעומת הממצא בק הממצא בפר בולט בקביעות בניקוד כל צורות הנפרד בקמץ בגימ"ל.

הערות

א. השם הרווח במשנה מַגֵּעַ עניינו 'נגיעה', ומצאנו במשנה במופע אחד גם את השם נְגִיעָה: "ומביאין משם אבנים שלימות שלא הונף עליהם ברזל שהברזל פוסל בנגיעה" (מידות ג ד), אלא שהשם מַגֵּעַ נתייחד על נגיעת טומאה, כלומר הוא משמש מונח בהלכה. והשם מעוט המופעים נְגִיעָה מכוון לכל מגע באשר הוא.

ב. נראה שהניקוד הרווח בק של צורת הנפרד מַגֵּעַ בפתח בגימ"ל קשור בעובדה שהעיצור התוכף הוא עי"ן.¹¹³

ג. במופע אחד נכתבו בידי סופר ק שני שמות בכינוי הנסתרת תחילה בה"א של הכינוי ואחר כך תוקנה הה"א לנו"ן בידי הנקדן: רביעית דם... אינו דין שיהא הנזיר מגלח על מגע(ה)[ן] ועל מִשְׂא(ה)[ן] (נזיר ז ד). נראה שאין מדובר בתופעה של סגירת הברה סופית עי"ן נו"ן כיוון שהה"א לא הייתה נהגית, המתגלה בכינוי הנסתרת במסורתו של סופר ק,¹¹⁴ אלא טעות של המתקן שסבר שמדובר בכינוי הנסתרים. ואמנם פא לו רחב"ם גורסים במשנתנו "על מגעה ועל משאה". וזה הנוסח שעמד לפני רע"ב ולפני בעל מלאכת שלמה.¹¹⁵ משוגת המתקן בק משתקפת בגרסת פס וד"ר: על מגעו ועל משאו.¹¹⁶ וזה הנוסח שהביא בעל תוספות יום טוב.¹¹⁷ אין מניעה להניח שנוסח זה צמח אצל מי שמצא לפניו את הנוסח "על מגעו ועל משאן" של מתקן ק. לפי שראה שמדובר

112 ראה להלן הערה ג בסוף הסעיף.
 113 ראה בר־אשר, תצורת השם, כרך א, מבוא ג, עמ' 91, §36ג.
 114 ראה בר־אשר, שם, עמ' 88, §31.
 115 וכך הביא גם ר"ח אלבק.
 116 בפס המילים מנוקדות.
 117 וכן הביא קוטובסקי.

בנושא ביחיד "רביעית דם" התאים את הכינוי לסומך דם ולא לנסמך רביעית, ונמצא מקיים התאמה במספר בין "רביעית דם" לשמות בכינוי החבור - מגעו, משאו בתקנו נו"ן סופית לוי"ו בשני השמות (מגעו, משאו <) מגעו, משאו. לבסוף נעיר כי אפשר מאוד שהנוסח המשובש מגעו, משאו שהביא מתקן ק במשנה ד צמח בעקבות גררה אחרי המופע במשנה סמוכה: "על אילו הטמאות הנזיר מגליח... על מגעו ועל משאו ועל אהילין" (שם ז ב).

2.20 א. מדף (= טומאה קלה)¹¹⁸ (ק - x12; ג - x12).¹¹⁹

ק: מדף (עדויות ו ב; פרה י א x5; טהרות ח ב), במדף (פרה י ב x2).

ק-2: והמדף (זבים ה ב x2). בחיריק במ"ם: מדף (שם ד ו).

ג: מדף (פרה י א x5; טהרות ח ב; זבים ד ו), במדף (פרה י ב), במדף (שם x2), והמדף (זבים ה ב x2).

- גם בשם הזה בולט ההבדל בין ק לג. ק מנקד את הדל"ת בקביעות בפתח ופ. מנקדה בקביעות בקמץ.

הערה

נראה שהניקוד של הדל"ת בפתח במסירתו של נקדן ק הוא פרי זיהוי מוטעה של א.מדף עם ב.מדף שנגזר משורשי ע"ע,¹²⁰ והפתח בו הוא ניקוד מקורי בשל דגשות הפ"א במעמד לא סופי.

2.21 מטר (= מסור) (ק - x2; ג - x1).

ק: המטר הגדול (שבת יז ד), שֶׁל מטר¹²¹ הגדול (כלים כא ג).

ג: שֶׁל מטר הגדול (כלים שם).

- טקסט עיצורי זהה וניקוד זהה לממצאים בק ובפ. נמצא בעדים הקדומים: המטר, שלמסר (אפ), המסר,¹²² של מסר (לו רמב"ם), המטר¹²³ (ת-מועד, שבת), וכך הוא בת

118 ראה לעיל §0.2.

119 מספר המופעים זהה בשני כתבי היד - x12 (כרגיל הספירה בק כוללת גם את תנוני ק-2), אף על פי שק מביא הופעה אחת במסכת עדויות שאינה כלולה בפ, אבל במשנת פרה (י ב) יש בק רק 2 מופעים ובפ 3 מופעים.

120 ראה להלן §2.26.

121 של חותמת שורה ומסר פותחת את השורה התוכפת.

(כלים): של מֶסֶר. ¹²⁴ ד"ר זהה בכתיב לכל הנ"ל רק במופע בשבת: המסר, אבל במופע בכלים גורס ד"ר: של מסור. פ ס מביא בשני המופעים את הטקסט העיצורי של העדים הקדומים, אבל ניקדו בשתי דרכים; במופע א ניקוד כפול: שְׁלֶמְסֶר (כלים). ככל הנראה ניקד תחילה שְׁלֶמְסֶר ואחר כך מחק את הקמץ מתחת לסמ"ך והטיל על גביה חולם. היינו כוונת הניקודים: בראשונה מֶסֶר ובשנייה מֶסֶר. במופע במסכת שבת השם נוקד כשם סגולי: הֶמְסֶר (שבת), וכך הוא בלייורד בשני המופעים: הֶמְסֶר, שְׁלֶמְסֶר.

- גם בתוספתא: המסר הגדול (שבת יד א) וגם ר"ח ורש"י בפירושיהם לבבלי שבת קכג ע"ב גרסו במשנת שבת: המסר.

הערה

זה שם המופיע במקרא פעם אחת ויחידה: הַמְשׁוֹר (ישעיה י 17). הוא בא במשנה בשינוי כתיב ובשינוי צורה - (א) הסי"ן שנהגתה בל"ח [s] נכתבה סמ"ך. במקרא השם שקול במשקל מֶפְעוּל, ובמשנה הוא שקול במשקל מֶפְעֵל. השפעת המשקל במקרא ניכרת בכתיב מסור (ד"ר) ובניקוד מֶסֶר (במופע אחד ב פ 9). ספק גדול אם הניקוד מֶסֶר (פ 9 [במופע אחד] ולייורד בשני המופעים) משקף מסורת מהימנה.

2.22 מֶפְפֶּץ (= מצע, שטיח, מחצלת) (ק - x(9)8; ¹²⁵פ 7 - x7).

ק: מֶפְפֶּץ (כתובות ה ח; כלים כז ב), וּמֶפְפֶּץ (כתובות שם; אהילות ח א; ח ג) הַמֶּפְפֶּץ, הַמֶּפְפֶּץ (כלים כז ג), וְהַמֶּפְפֶּץ (מעילה ד ו). מופע אחד שקול במשקל מֶפְעֵל: מֶפְפֶּץ ¹²⁶ (כלים כד י), ככל הנראה בתחילה היה מופע נוסף במשקל מֶפְעֵל: מֶפְפֶּץ (כלים כ ה), אבל אחר כך הוטל פתח דהוי על גבי הצירי. ¹²⁷

פ 9: מֶפְפֶּץ (כלים כ ה), וּמֶפְפֶּץ (אהילות ח א; ח ג), הַמֶּפְפֶּץ (כלים כז ב; כז ג x2); מֶפְפֶּץ (שם כד י).

122 הגרסה המסה שנמצאה בעד אחד והובאה על ידי גולדברג, שבת, על אתר - נפלה בה משוגת כתיב: הרי"ש נכתבה בטעות ה"א.

123 כדרכו ת-מועד אינו מקפיד על ציון דגשים.

124 גם קוסובסקי וילון ניקדו הֶמְסֶר, שְׁלֶמְסֶר.

125 הספירה תלויה בממצא במופע שבמסכת כלים כ ה כמתפרש להלן.

126 מלמדת זאת היחטפות הצירי לשווא, לעומת זאת הקמץ אינו נחטף כגרסה ב פ 9 - מֶפְפֶּץ.

127 כך סבורים מספר אנשים שראו את תצלום כתב היד, אחרים סבורים שהצירי הוא שהוטל על גבי הפתח. ויש עדויות נוספות לקריאה מֶפְפֶּץ כמתפרט במשקל מֶפְעֵל (כמופיע אצל בר־אשר, תצורת השם, חלק ב; משקל מֶפְעֵל כבר נכתב).

- הטקסט העיצורי הוא מִפְּץ בכל עדי הנוסח של המשנה, וכך הוא גם בתוספתא, כגון "ושירי המפץ ששת טפחים" (כלים בבא מציעא יא יב). וכן מצאנו בתלמוד הבבלי, כגון "ונותן ... מיטה וממיטה ומפץ לעני" (בבא מציעא קיג ע"ב), אפשטיין הביא עדות לכתיב מפס בסמ"ך.¹²⁸

- רוב עדי הנוסח של המשנה מביאים כצורת הרבים מִפְּצִין/מִפְּצִים (כלים כד י; ק 99 פא רמב"ם פס), אבל מצויה גם הצורה מִפְּצוֹת (לר¹²⁹ וד"ר), וכן הוא בתלמוד הבבלי נידה סז ע"א (כנוסח המובא בפיה"ג):¹³⁰ "אבוה דשמואל עביד להי¹³¹ לבנתיה מקוות בימי ניסן ומפצות בימי תשרי".¹³²

- מיותר לומר שאין הטקסט העיצורי מלמד דבר על משקל השם, העדויות על משקל השם העולות מהניקוד חלוקות. הקריאה מִפְּץ במשקל מִפְּעֵל העולה מרוב המופעים בק ומכל המופעים בפר מצויה גם בפא ב-4 המופעים המנוקדים בו: וּמְפָץ¹³³ מִפְּץ (כתובות שם), מִפְּץ¹³⁴ (כלים כ ה), מִפְּצִים (כלים כד י), וכן הוא בשתי היקרויות שנמצאו בנ"ב: וּמְפָץ (כתובות שם),¹³⁵ והמפץ (מעילה שם).¹³⁶ וכן מצאנו ב-3 מופעים בלבד בפס: וּמְפָץ, מִפְּץ (כתובות), מִפְּץ (כלים כ ה).¹³⁸ רק מופע אחד מנוקד במשקל שלנו בליור: מִפְּצִים (כלים כד י).

2.23 מִקָּח (ק - x13).¹³⁹

נקדן ק מוסר שתי קריאות של הכתיב מקח: (א). שם במשקל מִפְּעֵל x13: מִקָּח (גיטין ג ב; ה ז); נסמך: מִקָּח שָׁחַד (אבות ד כב); מִקָּח¹⁴⁰ טעות (כתובות א ו; ז ח); מִקָּחִי (שם א

- 128 אפשטיין, פיה"ג, עמ' 56 בנוסח המשנה בכלים כ ה.
 129 מעתיק כ"י לו טעה וכתב: "שלוש מאות מפצות". המילה המאות היא כתיב מוטעה של חמתות שנשתרבה לכאן מהמשנה התוכפת "שלוש חמתות" (משנה יא מסומנת אצלו כמשנה י) שהובאה שם במקומה.
 130 אפשטיין, שם.
 131 = "להין כינוי לרבים נקבות" כפי שהעיר שם אפשטיין בהערה 17.
 132 אבל הערוך (ערך מפץ) גורס בבבלי נידה שם: מפצי, וכן הוא בדפוס התלמוד שלנו: מפצי (>מפציין) בהשמטת הנו"ן כמקובל בלשון הבבלי (ויש הבדלים נוספים בין נוסח המשפט שהובא כאן מפיה"ג לנוסח שלו בדפוסים).
 133 ו' החיבור נוקדה בשווא לפני מ"ם.
 134 אין רואים דגש בפ"א.
 135 ייבין, בבלי, עמ' 1020.
 136 שם, עמ' 1170, אבל הוא אינו בטוח בקמץ בפ"א במקום זה.
 137 ביתר 7 המופעים הוא קורא מִפְּץ.
 138 גם מילון בני-יהודה וקוסובסקי ניקדו מִפְּץ.
 139 בכתיב מצויות בק 17 הופעות, אבל רק 13 מהן שקולות במשקל מִפְּעֵל.

ו); מְקָחוּ (פסחים ט ה; כתובות ז ח; גיטין ה ו x4); מְקָחוּ¹⁴¹ (שם ה ז). (ב). שם במשקל סגולי x4:142 בְּמִקְחָ (בבא מציעא ד י), לְמִקְחָ (שם ד ג x2); נסמך: מְקָח טָעוֹת (בבא בתרא ו ג).

- כבר ציין ילון את שני הניקודים בק, והגדיר אותם "סתירות בניקודו"¹⁴³. יושם נא לב שבצירוף מִקְח טָעוֹת באו בק שני הניקודים: מְקָח טָעוֹת (כתובות א ו; ז ח); מְקָח טָעוֹת (בבא בתרא ו ג).

- בדיקת העדים המנוקדים האחרים מגלה שלוש קריאות. ואלו הן: (א) מְקָח כְּנִיקוּד הַרוּחַ בֶּק. (ב) מְקָח - חלופה לצורה הראשונה (בחיריק במ"ם). (ג) מְקָח כְּנִיקוּד הַפְּחוֹת רוּחַ בֶּק.

- מ'13 המופעים שנקרו בפא מנוקדים בו בסך הכול 6 מופעים. 4 מופעים כקריאה (א): מְקָחִי (כתובות א ו), מְקָחוּ¹⁴⁴ (פסחים שם), מְקָחוּ (כתובות שם ז ח), מְקָח טָעוֹת (שם); מופע 1 כקריאה (ב): מְקָח שוּחַד (אבות שם); מופע 1 כקריאה (ג): מְקָח טָעוֹת (כתובות א ו).¹⁴⁵ "בנ"ב: מְקָח בְּנִפְרָד, בְּנִסְמָךְ: מְקָח טָעוֹת, אֲךְ עַל פִּי רוּב מְקָח גַּם בְּנִסְמָךְ:¹⁴⁶ מְקָח טָעוֹת; וְכֵן מְקָחִי, מְקָחוּ.¹⁴⁷ בפס כל 16 המופעים המתועדים בו¹⁴⁸ נוקדו ניקוד זהה כדרך (א), כגון מְקָח (גיטין ג ב); מְקָח טָעוֹת (כתובות ז ח), מְקָח שוּחַד (אבות ד כב); מְקָחִי (כתובות א ו); מְקָחוּ (פסחים שם), מְקָחוּ (כתובות ז ח); מְקָחוּ (גיטין ה ז). בת יש בידינו רק 5 מופעים; 4 מתוכם נוקדו כמו בפס:¹⁴⁹ בְּמִקְחָ (בבא מציעא ד י), לְמִקְחָ (שם ד ג

140 בשני המופעים אין רואים דגש בקו"ף (לעניין זה ראה בר־אשר, תצורת השם, כרך א, מבוא ב, עמ' 91 § 71).

141 ראה את ההערה שלפני זו.

142 ארבע ההופעות באות במסכתות בבא מציעא ובבא בתרא.

143 ילון, מבוא, עמ' 30 - 31.

144 רק בהופעה זו הוטל דגש בקו"ף.

145 על נתוני פא יש להעיר שלוש הערות: (א) במשנה אחת באו שני ניקודים זה ליד זה: מְקָחִי מְקָח טָעוֹת (כתובות א ו). (ב) בצירוף מִקְח טָעוֹת נוקד השם בשתי דרכים: גַּם מְקָחִי (כתובות ז ח) וגם מְקָח (שם א ו). (ג) בצירוף השאל מהמקרא מְקָח שוּחַד (אבות שם) נוקד השם מְקָח כְּנִיקוּדוּ בְּמִקְרָא נ"ט. בזה הוא נבדל מהניקוד בק, שלא ניקד את הצירוף המקראי כְּנִיקוּדוּ בְּמִקְרָא נ"ט.

146 כתופעה הידועה של היקש הנסמך לנפרד המתועדת היטב בנ"ב (התופעה מתועדת גם בק ובפד כמובא אצל בר־אשר, תצורת השם, כרך א, מבוא ג, עמ' 105 § 66)

147 ייבין, בבלי, עמ' 1020.

148 כמופע ה'17 במשנה שנודמן בהיגד "כשם שאונאה במקח וממכר" (בבא מציעא ד י) טעה מעתיק פס במילה השלישית וכתב "בְּמִכְרָ וּמְכָרָ".

149 ת כדרכו לא הטיל את הדגש בקו"ף בכל המופעים.

x2; מִקַּח טעות (בבא בתרא שם). רק הצירוף השאול מהמקרא נוקד כמו במקרא הטברני: מִקַּח שחד (אבות שם). בליוור ב-16 מופעים מצויה רק דרך (ג),¹⁵⁰ כגון מִקַּח (גיטין ה ז), מִקַּח (בבא מציעא ד י); מִקַּח טעות (בבא בתרא ו ג); מִקַּח (כתובות א ו); מִקַּח (פסחים ט ה); מִקַּח (גיטין ה ז); אבל ניקד את מִקַּח שחד (אבות שם) כמו במקרא הטברני.

חנוך ילון דן בהרחבה בניקוד השם הזה, והביא עדויות רבות לשלוש ההגיות. יש אצלו תיעוד נרחב לצורה מִקַּח, מִקַּח, שהיא הגיית הספרדים והאשכנזים. אף הוא ציין שרבי יוסף קמחי העיד על קיומן של שלוש הקריאות (מִקַּח, מִקַּח, מִקַּח), וסבר שהקריאה מִקַּח היא שיבוש.¹⁵¹ ילון צדק בקביעתו שהתנגדותו של קמחי לצורה מִקַּח, מאשרת את קיומה. ילון אף הביא ממחזור ויטרי עדויות נוספות לשלוש הקריאות. שמעון שרביט הרחיב את היריעה בהבאת נתונים רבים; יתרה מזאת, מוסף על מה שהביא ילון הוא הציג חומר רב מפי קדמונים ומפי אחרונים לרבות מתקני לשון חז"ל על פי המקרא, והקדיש לשם הזה דיון נרחב ומעמיק.¹⁵² גם אלדר תיעד בפיוט האשכנזי את שלושת הניקודים: מִקַּח, מִקַּח, מִקַּח.¹⁵³ מיכאל ריז'יק הקדיש עיון לצירוף המקראי מִקַּח שחד שנשאל במסכת אבות ותיעד את הגייתו במחזורים איטלקיים, אף הוא הרחיב את היריעה ודן בממצאים בכתבי יד של המשנה.¹⁵⁴ לענייננו חשוב לציין שגם שני עדים קדומים של המשנה (ק פא) מכירים את מִקַּח.

הערות

א. השם מִקַּח הוא גלגול של מִלְקַח שהלמ"ד נידמתה בו לעיצור התוכף כמו שמות משורשי חפ"נ, כפי שקרה גם בפועל (מִלְקַח < יִקַּח).¹⁵⁵
 ב. השם הזה מתועד כבר ברובד המאוחר של המקרא. והוא בא במסורת נ"ט בשני ניקודים: הַמִּקַּחֹת (נחמיה י 32), וּמִקַּח שַׁחַד (דברי הימים ב יט 7), בנ"ב מתועדת רק צורת הנסמך, וכצפוי המ"ם בפתח: וּמִקַּח שַׁחַד.

150 הממצא בליוור כבר נרשם על ידי ילון, מבוא, עמ' 109. ושם ציין שכך הוא בדפוסי קושטא, אמסטרדם וונציה משנת תצ"ו.

151 ילון, שם, עמ' 109 - 110.

152 שרביט, אבות לשון, עמ' 256 - 258.

153 אלדר, אשכנז ב, עמ' 172.

154 ריז'יק, מחזורים, עמ' 301. אף הוא העיר אל נכון שהניקוד מִקַּח נמצא בק רק במסכתות בבא מציעא ובבא בתרא, והציע פירוש מעניין לצמיחתו. גם בירנבאום, גניזה, עמ' 85 - 86 עסק בקצרה בשם הזה.

155 ראה גוניוס, דקדוק, עמ' 174 - 175, § 66g.

ג. יושם נא שלא רק עדים מאוחרים כגון ת ול'יווד מנקדים את הנסמך בצירוף המקראי כניקודו במקרא נ"ט: מִקַּח שָׁחַד (שׁוּחַד), אלא גם פֹּא הקדום. מכל מקום ראינו שלא רק ק אלא גם ט קוראים מִקַּח שָׁחַד.

ד. בצירוף השאול מהמקרא - מִקַּח שָׁחַד - השם מביע במשנה את ההוראה הבסיסית של לִקַּח (= נטל), ביתר הופעותיו של השם הוא מביע קנייה וקניין כהוראה העיקרית של הפועל לִקַּח במשנה, שעניינו 'קנה'. ונראה שזו ההוראה של אחת משתי הופעות השם במקרא - הַמִּקְחוֹת (נחמיה י 32); מדובר שם בקנייה.¹⁵⁶

ה. אין הסבר מתקבל על הדעת לצמיחתה של הצורה מִקַּח מן מִקַּח/מִקָּח. נוכל לומר שתחילה צמחה צורה כגון מִקַּח מן מִקַּח כתוצאה של המעבר הידוע של [i] ל-[e] בהברה סגורה לא מוטעמת.¹⁵⁷ אבל המעבר מִקַּח < מִקָּח אין לו הסבר ראוי.¹⁵⁸ די בקביעת הממצא ותיעודו שהם שלב חשוב בכל מחקר, גם בלא שנמצא לצמיחת הממצא הסבר ראוי.

2.24 מִשָּׂא (ק - x59; ג - x31).

ק: מִשָּׂא (חולין ט ה x2), בְּמִשָּׂא (תענית א ז; כלים א ב ועוד x8), בְּמִשָּׂא (פרה יא ו ועוד), וּבְמִשָּׂא¹⁵⁹ (עדויות ו ג x2 ועוד x13), [ו]בְּמִשָּׂא (כלים א ג), וּבְמִשָּׂא (עדויות ו ג), הַמִּשָּׂא (אהילות ג א), וְהַמִּשָּׂא (עדויות ג א;¹⁶⁰ אהילות ג א), בְּמִשָּׂא (כלאים ח ה ועוד x3), בְּמִשָּׂא (עבודה זרה ג ו x2 ועוד x5); נסמך: מִשָּׂא בְּנֵי קָהָת (שבת י ג),¹⁶¹ מִשָּׂאוֹ (נזיר ז ב; ז ד), לְמִשָּׂאוֹ (כלים א ג), מִמִּשָּׂאוֹ (שם כג ג); בכינוי הנסתרת: רביעית דם... אינו דין שיהא הנזיר מגלח על מַגְעָה(ה) [ן] ועל מִשָּׂא(ה) [ן] (נזיר ז ד); בכינוי הנסתרים: מִשָּׂאָן (שם ז ב; טהרות ד ו x2).

ק-2: בְּמִשָּׂא (זבים ה א), וּבְמִשָּׂא (שם ב ד),

156 ראה שרביט, שם, עמ' 257.

157 כפי שהציע שרביט, שם, עמ' 258 בעקבות קוטשר, במאמרו "ביצוע תנועות" וכו', (מובא על פי קוטשר, מחקרים, עמ' קנב - קנד).

158 ריז'יק, מחזורים, הציע פיתרון מעניין. לדעתו, המילה התקצרה בשטף הקריאה, אבל אם כך הוא, היה ראוי למצוא דוגמות נוספות למהלך הזה לפחות בשמות מהמשקל הזה.

159 אכן כך הוא, בהרבה מופעים לא הוטל דגש בסיי".

160 התיבה נכתבה בטעות במשנה זו פעמיים, והועבר קו על גבי המופע הראשון למחיקתו.

161 צירוף הסמיכות "במשא הזב" (עדויות ב ה x2) חסר בק בשל השמטה של הרבה תיבות מחמת הדומות.

פ: הַמְשָׂא (אהילות ג א), וְהַמְשָׂא (שם ג א), בְּמִשָּׂא (כלים א ב ועוד), בְּמִשָּׂא (טהרות ג ג ועוד x8), וּבְמִשָּׂא (פרה יא ו x2 ועוד x9); לְמִשָּׂאוֹ (כלים א ג), מְמִשָּׂאוֹ (שם כג ג x2); מִשָּׂאָן¹⁶² (טהרות ד ו x2).

הערות

א. השם מִשָּׂא הוא שם פעולה של נִשָּׂא (= נְשִׂיאָה). ברוב הופעותיו במשנה מדובר במונח המכוון לנשיאת טומאה. אבל מצויים במשנה גם כמה מופעים שאינם קשורים בדיני טומאה. כזה הוא הציורף מִשָּׂא בְּנֵי קֶהֶת (שבת י ג), שנשאל כצורתו מפסוק במקרא (במדבר ד 15). וכזה הוא המופע בציורף "בְּמִשָּׂא וּבְמִתָּן" (תענית א ז) הקשור בנשיאת דברים בניהול עסקים ובמסחר.

ב. לעניין המובאה מנזיר ז ד מכ"י ק, שבה במקום הה"א של כינוי הנסתר כתב המתקן נו"ן ראה לעיל הערה ג בסוף § 2.19.

2.25 מִתָּן (ק - x13; פ - x1).

ק: בְּמִשָּׂא וּבְמִתָּן (תענית א ז); נסמך: מִתָּן תורה (תענית ד ח). מִתָּן שכרן שלמצות (אבות ב א), מִתָּן ארבע (זבחים ח י x3; י ב), מִ(ה) [תָּן] ארבע (זבחים ח י מופע א), מִתָּן שמן (מנחות ו ג), מִתָּן האפר (תמורה א ה), בְּמִתָּן ארבע (זבחים שם), וּמִתָּן סביב (זבחים יד י), לְמִתָּן תורה (נגעים ז א).

פ: לְמִתָּן תורה (שם).

הערה

רוב הופעותיו (12 מתוך 13) של השם במשנה באות בצורת הנסמך, ובכולן הוא משמש כשם פעולה של נָתַן ומצויין נתינה בידיים. כשימוש השם במקרא, כגון "מִתָּן בְּסִתֵּר יִכְפֶּה אָף" (משלי כא 14).¹⁶³ המופע היחיד שנקרה בצורת הנפרד בציורף בְּמִשָּׂא וּבְמִתָּן - עניינו חלק מנשיאה ונתינה של דברים בענייני מסחר.¹⁶⁴

קבוצה ג: שמות משורשי ע'ע

2.26 ב.ב. מִדָּף (= דף או לוח)¹⁶⁵ (ק - x2; פ - x2).

162 בשני המופעים אין רואים דגש בסי"ן.

163 השם משמש במקרא גם כשם פרטי, כגון "מִתָּן פֶּהוּ הַבְּעַל" (מלכים ב יא 18).

164 כפי שצוין לעיל § 2.24 בסוף הערה א.

165 ראה לעיל § 0.2.

ק: וְהַמִּדְּף שֶׁלְדָבָרִים (כלים טז ז), הרשתות והמכמרות וְהַמִּדְּף (כג ה).

פ: וְהַמִּדְּף (שם טז ז; כג ה).

טקסט עיצורי זה לא ממצאים בק ובפר נמצא גם בעדים האחרים: והמדף (x2); לו רמב"ם ד"ר), וזהו בניקוד לק ולפר נמצאת בפס: וְהַמִּדְּף, הַמִּדְּף. ¹⁶⁶ בפא הטקסט העיצורי זה רק במופע השני: המדף ¹⁶⁷ (שם כג ה). במופע הראשון: והמדב ¹⁶⁸ (שם טז ז).

הערות

א. בשתי היקרויותיו של השם בַּמִּדְּף מדובר, כאמור בדף או בלוח. וליתר דיוק בהיקרות הראשונה - בַּמִּדְּף הוא "כמין דף וקרש ולוח שהוא נותן לפני כוורת דבורים שכשיבואו הדבורים מן המרעה ינחו במדף קודם ואחר כך נכנסין לכוורת" (פיה"ג לכלים טז ז). ¹⁶⁹ ובהיקרות השנייה בַּמִּדְּף הוא "לוח של אבן או של עץ מביאין הציידין ומעמידין הלוח מוטה והמקום נמוך וסומכין אותו לוח בעץ ומניחין תחת הלוח מזון אבר ¹⁷⁰ או פתיתים ויבא העוף כדי לאכול אותו מזון ונופל אותו טרף (נ"א: הדף עליו) ונתפס העוף" (פיה"ג לכלים כג ה). ¹⁷¹

ב. הכתיב והמדב (כלים כג ה) שנמצא בפא מעיד על הגיית קולית של הפ"א כבי"ת - [v] < [f] - בהשפעת העיצורים הקוליים השכנים המ"ם/[m] והדל"ת/[d].

2.27. מְמַל (= האבן השוחקת וטוחנת את הזיתים) (ק - x1).

ק: המוכר את בית הבד מכר את הים ואת הַמְמַל (בבא בתרא ד ה).

- הכתיב מוסר צורה על דרך השלמים - הממלל, ¹⁷² הניקוד מוסר צורה על דרך גזרת ע"ע, אבל הנקדן לא הטיל דגש במ"ם השנייה (וגם לא מחק את הלמ"ד השנייה). במופע השני של השם הוא שקול בק במשקל מְפַעֵל: השמן משיירד לעוקה אפעלפי שירד נוטל מן העקל ומן הַמְמַל (מעשרות א ז). ¹⁷³

- ברור עניינו של השם הזה מראה את הבעיות הכרוכות במסירתם של שמות נדירי תפוצה. הכתיב הרווח בעדים הקדומים הוא ממל. כך עולה מהכתיב הממל בק

166 בשני המופעים לא הוטל דגש במ"ם. המופע השני בא בלא ו' החיבור.

167 השם בא בלא ו' החיבור.

168 הדל"ת נראית רי"ש.

169 אפשטיין, פיה"ג, עמ' 46 - 47.

170 = "חתיכת בשר" (שם, עמ' 64, הערה 26).

171 שם, עמ' 64.

172 ואין ידוע מה ניקודה של הצורה - מְמַלְל או מְמַלְל?

173 אכן הוא משובץ ונידון במשקל מְפַעֵל.

(מעשרות שם)¹⁷⁴ ובארבעת העדים פא רמב"ם פס ד"ך (בשני המופעים) ובלו (בבא בתרא שם). וכן הוא בתוספתא: הממל (תרומות ג יג),¹⁷⁵ בתלמוד הירושלמי: הממל (תרומות ג ד; מב ע"ב),¹⁷⁶ ובתלמוד הבבלי: "ממל מפרכתא" (בבא בתרא סז ע"ב). וכן הביא הערוך ממשנת מעשרות (בערך ממל). שני כתיבים חריגים הם גרסת סופר ק במופע השני: הממלל (בבא בתרא) וגרסת לו במופע הראשון: הממיל (מעשרות). אשר לניקוד לא מצאתי סיוע לגרסת נקדן ק - הַמְמֵל - במופע במסכת בבא בתרא, אבל אין הכרח לשלול את מהימנות המסירה. לעומת זאת קריאתו השנייה של נקדן ק הַמְמֵל במופע במסכת מעשרות נתמכת על ידי גרסת פא (הַמְמֵל)¹⁷⁷ וגרסת פס (הַמְמֵל) במשנה ההיא.¹⁷⁸ וקרוב לוודאי שזו כוונת הכתיב הממיל של לו שם.¹⁷⁹ וזה הניקוד בנ"ב: הַמְמֵל (מעשרות).¹⁸⁰ עדים מאוחרים מביאים ניקודים נוספים; וַת מנקד הַמְמֵל (בבא בתרא); ליוו: הַמְמֵל (בשני המופעים). מהחדשים ילון וקוסובסקי מנקדים את השם הַמְמֵל¹⁸¹ (במשקל מִפְעָל). אחרים הביאו ניקודים אחרים: מְמֵל,¹⁸² מְמֵל¹⁸³ (מילון בן־יהודה), מְמֵל¹⁸⁴ (מילונייהם של לוי, יאסטרוב, בן־יהודה ואבן־שושן).

הערה

ראיתי לשייך את השם מְמֵל למשקל הזה, שכן הכתיב הממלל שהסופר מוסר במשנת בבא בתרא מלמד בוודאות שהשם נגזר מן מל"ל. ונראה ביותר שלכך כיוון גם הנקדן שניקד הַמְמֵל, אף על פי שהחסיר את הדגש במ"ם השנייה; ניקודה בפתח אין בו כל חריגה.

- 174 משתיקת האפרט אצל זק"ש, זרעים ב, אני למד שזו הגרסה בכל העדים של המשנה במסכת מעשרות.
- 175 משתיקת האפרט אצל ליברמן, תוספתא זרעים, על אתר, ברור שזו הגרסה לא רק בכתב יד וינה אלא גם בכ"י ארפורט ובדפוס הראשון.
- 176 הדוגמות מהתוספתא והירושלמי הובאו במילון בן־יהודה.
- 177 הדגש במ"ם דהוי אבל אין ספק שהוא מצוי שם.
- 178 בהופעה במסכת בבא בתרא גם פס לא ניקד את השם.
- 179 כמובא לעיל גם לו גורס במסכת בבא בתרא הממל.
- 180 ייבין, בבלי, 1067. המילה מובאת בתוך סוגריים מזוותים. והובאה שם הופעה נוספת שנוקדה בה רק ה' הידיעה: הַמְמֵל.
- 181 האם הקריאה הזאת מבוססת על מסורת שהייתה בידם?
- 182 מילון בן־יהודה מעיר בהערה 1 בעמ' 3069 שזו קריאת כ"י פרמה [ככל הנראה הוא מתכוון לכ"י פא].
- 183 מילון בן־יהודה מעיר שם בהערה 2 שזו הקריאה במשנית מודפסות [הוא מתכוון כנראה לליוון].
- 184 מילון בן־יהודה מעיר שם בהערה 3: "זו הקריאה המסורה של האשכנזים", מכל מקום ילון וקוסובסקי האשכנזים לא ניקדו כך.

2.28. °מַמְשׁ (ק - x9; 9 - x3).

- ק: (א) בקמץ במ"ם השנייה: מַמְשׁ (שבועות ג ה x2; אהילות יג ה; יג ו; נגעים ד ד), (ב) בפתח במ"ם השנייה: מַמְשׁ (ביצה ה ד; סנהדרין ה ד x2; ו א).
 9: מַמְשׁ (אהילות יג ה; יג ו; נגעים ד ד).

לשון מקרא ול"ח

- 3.1 רוב השמות במשקל - 20 מתוך 28 הם שמות מורשים מהמקרא. ואלו הם: מַאֲכָל, מַאֲמָר, מַהֲלָה, מַחְבָּא/מַחְבָּא, מַחְבֵּת, מַלְמֵד, מַעְגָּל, מַעְדָּן, מַעֲזֵן, א.מַעְמֵד, ב.מַעְמֵד, מַעְצָד, מַעְרָב, מַשְׁמָע, מַגָּל, מַגָּע, מָסָר, מְקַח, מְשָׂא, מִתָּן.
 3.2 שני שמות בדלה צורתם במשנה מצורתם במקרא - (א) השם המקראי מְשׁוֹר במשקל מְפָעוּל, בא במשנה במשקל מְפָעֵל - מָסָר, וכצפוי, נכתב בסמ"ך. (ב) וכנגד השמות המקראיים מַחְבּוֹא, מַחְבָּא מוצאים במשנה מַחְבָּא/מַחְבָּא.
 3.3 השם מְקַח עלתה לו חלופה חדשה במשקל סגולי - מְקַח. בשם מַשְׁמָע עלתה גם ההגייה בתנועה [e] בהברה הראשונה - מַשְׁמָע.¹⁸⁵ השם מַעְדָּן (= קֶשֶׁר), שצורת הריבוי שלו במקרא היא מַעְדָּנוֹת עלתה בו במשנה צורת הריבוי מַעְדָּנִים. אף תועד בשם מַעְרָב שימוש סדיר ותקני של ה' המגמה כמו במקרא - מַעְרָבָה (= למערב).¹⁸⁶
 3.4 ויש שינויים אחרים שחלו בשמות אחרים בעיקר במשמעות כמתפרט בסעיפים השונים לעיל. לדוגמה השם מַאֲמָר נתחדשה בו ההוראה 'אמירה כמעשה הנישואין של יבמה'. או עליית הצירוף מְשָׂא וּמִתָּן שאיננו מכוון ל'נשיאה ונתינה בידים' אלא מציין 'עסק', 'מסחר'.
 3.5 יתר 8 השמות עלו לראשונה בל"ח. ואלו הם: מַחְלָצִים, מַכְחָל, מַנְעָל,¹⁸⁷ א.מַדָּף (= טומאה קלה), מְפָץ. ושלושת השמות שנגזרו משורשי ע"ע: ב.מַדָּף (=דף או לוח), מְמַל, מַמְשׁ.
 3.6 אולי (!) השם ב.מַדָּף מתועד במגילת הנחושת מן המאה הראשונה למניין הרגיל, הכתובה בעברית קרובה ללשון חכמים שבמקורות הספרותיים: "בצפון אמות תחת המדף¹⁸⁸ שלוש" (טור III, שורות 12 - 13).¹⁸⁹

185 הבאתי כאן סגול טברני בהברה הסגורה במקום צירי שהוטל בק.
 186 יושם נא לב שהשימוש מתועד לא רק בהופעה הנתונה בחילופי הגרסה במסכת בבא בתרא ב ט (ראה לעיל §2.16).
 187 לעת הזאת התעלמתי מהדעה הסבורה שהשם מתועד במקרא כנרמז לעיל בהערה 64.
 188 ויש מי שקורא המת במקום המדף. אם כך הוא, הופעתו הראשונה של השם היא במשנה.

משקל ומשמעות

4. 28 השמות הכלולים במשקל הזה מתמיינים לארבע קבוצות משנה מבחינת המשמעות. לפני הצגת השמות בקבוצות המשנה, אני רואה לציין שיש 4 שמות שישוּבְצוּ בשתי קבוצות כפי שניתן לראות בפרטי הקבוצות ב - ג, שכן יש בכל אחד מארבעתם שני צדדים במשמעות, המשייכים אותן לכל אחת משתי הקבוצות.¹⁹⁰ אלו הן הקבוצות:

א. כלים וחפצים וחלקי כלים: מַחְבֵּת, מַחְלָצִים (= כלי להחלקת טיח בבניין), מַכְחָל, מְלָמֵד, מְנַעֵל (= נַעַל), מַעְדָּן (= קשר, מלל המחצלת), מַעְצָד (= קרדום קטן), מְגָל, מְסָר, מַפְץ (= מצע, שטיח, מחצלת), ב.מְדָף (= דף או לוח), מְמָל (= האבן השוחקת וטוחנת את הזיתים) (12 שמות).

ב. שמות פעולה ותוצאות הפעולה ושמות מופשטים: מְאָכַל, מְאָמַר, מְהַלֵּךְ, א.מַעְמָד, ב.מַעְמָד, מְשַׁמֵּעַ, מְנַעַע, מְקַח, מְשָׂא, מְתָן, מְמַשׁ (11 שמות).

ג. המרחב והמקום: מַחְבָּא/מַחְבָּא, מְעַגֵּל, מְעַיֵן, מְעַרְב (4 שמות).

ד. מונחים: א.מְדָף (= טומאה קלה) (שם 1). ואפשר לשייך לכאן גם את השמות מְאָמַר, א.מַעְמָד, ב.מַעְמָד, מְנַעַע, מְשָׂא.¹⁹¹

מיילי סיכום

5.1. כאמור, הצעת התיאור של משקל מַפְעֵל על כל סעיפיה עשויה במתכונת שבה תוארו משקלי השם בחלקו הראשון של חיבורי.¹⁹² לאחר הערות מבוא הבאתי כאן את חמשת המדורים שבהם מוצע תיאורו ובירור ענייניו של המשקל - (א) במדור זה מובאות הערות מקדימות המעירות על קווים משותפים לכלל השמות ועל ייחודים בשמות אחדים, (ב) המדור מציע את כלל הממצאים בק ובפרך וסופח להם סעיף המשווה את הנתונים בשני כתבי היד. (ג) מדור זה מגיש את פירוט הנתונים, חומר

189 ראה לפקוביץ, מגילת הנחושת, עמ' 154 - 155 וכן פואש, מגילת הנחושת, עמ' 125.

190 וראה גם את ההערה שאחרי זו.

191 כאמור, בראשית הסעיף 5 השמות מְאָמַר, א.מַעְמָד, ב.מַעְמָד, מְנַעַע, מְשָׂא כבר מנויים לעיל בקבוצה ב, אבל הם על פי רוב משמשים מונח מוגדר. רק השם א.מְדָף (=טומאה קלה) לא הובא לעיל בקבוצה ב. ועל כן במספר המצורף את מספרי השמות בקבוצות ל-28 השמות הכלולים במשקל יש להביא בחשבון רק את השם הזה.

192 בריאשר, תצורת השם.

משווה ודיון - זה המדור העיקרי בתיאורו של כל משקל וגם במשקל הזה. מוקדש בו סעיף נפרד לכל אחד מהשמות. בכל סעיף נפרשים נתוני השם במסירותו של ק ובמסירתו של פ, ועימם מוצע חומר משווה מעדים רבים אחרים ברוב הסעיפים. בדרך זו מתברר בירור מלא עניינו של השם הנידון. ובכל סעיף שיש מופעים חורגים או מיוחדים נתברר עניינם. (ד) לשון מקרא ול"ח - מדור זה מציע בקצרה פרק בתולדות הלשון של המשקל בהתבוננות בכלל השמות המצויים בו. הוא נועד להראות מה הורש במשקל הנידון מעברית המקרא ומה נתחדש בו בלשון חכמים. כמובן, אם יש עדות שלאחר המקרא הנוגעת לשם מן השמות הקודמת ללשון חכמים היא מובאת. ויש בו במדור הזה אמירות גם על שינויי צורה ושינויים במשמעות. (ה) משקל ומשמעות - המדור הזה ממיין את השמות לקבוצות משנה מבחינת המשמעות. קו בולט במיון הזה הוא האפשרות ששמות אחדים משתבצים במספר קבוצות משנה. עיקרו של המדור הוא התמונה הניבטת מרוב משקלי השמות וגם מהמשקל הזה, והיא שאין יחס קבוע בין המשקל למשמעות.

5.2. לסיכום: מדור (ג) עוסק בכל פרט ופרט. עניינו של כל שם לתצורתו, לייחודי כתיב והגייה העולים משני העדים ומעדים אחרים, להיבטי תפוצה ולענייני משמעות ולכל פרט העולה מכלל הנתונים על השם. גם טיבן של המסירות של ק ושל פ ומסירותיהם של עדים אחרים נבחן בגוף הדיון ובהערות בסוף הדיון ובהערות שמתחת לקו בעיון בשם הנידון בסעיף. לעומת זאת המדורים (א)-(ב), (ד)-(ה) מופנים על פי רוב אל הכלל. הם עוסקים בתמונות הכוללות של המשקל הניבטות בו מזוויות שונות. מדור (ג) הבא בתווך הוא המאפשר לנו להעמיד את המדורים הקודמים לו - (א)-(ב), ואת המדורים הבאים אחריו - (ד)-(ה).

כללו של הדבר כל תיאור של משקל ממשקלי השמות במשנה עשוי לקדם את מחקר הדקדוק של לשון חכמים בכלל ולשון המשנה בפרט.

רשימת הקיצורים הביבליוגרפיים

עדים

א = כ"י אנטונין לסדר טהרות על פי הפקסימיליה שהביא א"י כץ, גנזי משנה מאוסף אנטונין בספרייה הלאומית בלנינגרד, ירושלים תשל"ל, עמ' קסט - שיט; ד"ר = משנה דפוס ראשון, נפולי רנ"ב; זק"ש, זרעים א-ב = משנה זרעים עם שינויי נוסחאות מכתבי-יד של המשנה ועם השוואות להבאות מהמשנה בחז"ל, גאונים וראשונים (עורך נ' זק"ש), כרך א: זרעים - ברכות-כלאים, ירושלים תשל"ב, כרך ב: זרעים - שביעית-ביכורים, ירושלים תשל"ה; ילון, (ניקוד) = ששה סדרי משנה מפורשים בידי חנוך אלבק ומנוקדים בידי חנוך ילון, ירושלים - תל-אביב תשי"ט; 17 = משנה על פי מהדורתו של ו"ה לו, מתניתא דבני מערבא על פי כ"י קיימברידג' Add 470,1, קיימברידג' 1883; ל'1111 = דפוס המשנה ליוורנו. תרע"ט, תרפ"ט; מאגרים = המאגרים של מפעל המילון ההיסטורי של האקדמיה ללשון העברית <http://hebrew-treasures.huji.ac.il>; נ"ב = מסורת הניקוד הבבלי על פי ייבין, בבלי; פא = כ"י פרמה א של המשנה (דה-רוסי 138), מהדורה פקסימילית, ירושלים תשל"ל; פיה"ג = גרסות בעל פירוש הגאונים לסדר טהרות על פי אפשטיין, פיה"ג; טפ = כ"י פאריס 328 - 329 בספרייה הלאומית בפריז, מהדורה פקסימילית, ירושלים תשל"ג; פג = משנה כתב יד פרמה (ב) לסדר טהרות, מהדורה פקסימילית, ירושלים תשל"א; ק = משנה כ"י קאופמן A50 בספרייה הלאומית בכודפסט, מהדורה פקסימילית, ירושלים תשכ"ה; ק-2 = הדפים בסדר טהרות (נידה ד ב - י ד; זבים ב ב - עוקצין ג יב) שנכתבו ונוקדו בידי סופר אחר שאיננו הסופר או הנקדן של ק; רמב"ם = גרסות המשנה במהדורתו של הר"י קאפח, משנה עם פירוש רבנו משה בן מימון, ירושלים תשכ"ג - תשכ"ז (חלקה הגדול ביותר מבוסס על אוטוגרף הרמב"ם); ט = משנה כ"י תימני (כ"י עוזירי), נזיקין קדשים וטהרות, מהדורה פקסימילית, ירושלים תשל"ל; ת-מועד = סדר מועד של המשנה: כתבי-יד בנוסח תימן עם פירוש הרמב"ם בערבית. יוצא לאור בידי יהודא לוי נחום, מהדורה פקסימילית, חולון תשל"ו.

מילונים וקונקורדנציות

אבן-שושן, מילון = א' אבן-שושן, מילון אֶבְן שוֹשָׁן מְחֻדָּשׁ וּמְעֻדָּן לְשָׁנוֹת הָאֲלָפִים, תל-אביב 2003

בד"ב = E. Brown, S.R. Driver, C.A. Briggs, *A Hebrew and English Lexicon of the Old Testament*, Oxford 1907 (1962)

בנייהודה, מילון = א' בנייהודה, מלון הלשון העברית הישנה והחדשה, ירושלים ותל-אביב, תש"ח-תשי"ט

M. Jastrow, *A Dictionary of the Targumim, the Talmud Babli and Yerushalmi, and the Midrashic Literature*, vols. I – II, New York 1903

J. Levy, *Wörterbuch über Die Talmudim und Midraschim etc*, Bands I – IV, Berlin und Wien 1924

L. Koehler and W. Baumgartner, *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*, Revised by W. Baumgartner and J. J. Stamm, vols. 1-5, Leiden, New York and Köln 1994-2000

קוסובסקי = ח"י קאסאווסקי, אוצר לשון המשנה, א-ד, ירושלים תשט"ז - תש"ך²

מחקרים

אלבק (פירוש) = ששה סדרי משנה מפורשים בידי חנוך אלבק ומנוקדים בידי חנוך ילון, ירושלים - תל-אביב תשי"ט

אלדר, אשכנז ב = אלדר, אשכנז ב = א' אלדר, מסורת הקריאה האשכנזית, מהותה והיסודות המשותפים לה ולמסורת ספרד, כרך ב: ענייני תצורה, ירושלים תשל"ט

אפשטיין, פיה"ג = י"נ אפשטיין, פירוש הגאונים לסדר טהרות, ברלין תרפ"א-תרפ"ד, מובא על פי המהדורה החדשה ירושלים - תל-אביב תשמ"ב

בירנבאום, גניזה = ג' בירנבאום, לשון המשנה בגניזת קהיר, ירושלים תשס"ח

בר־אשר, מחקרים א - ב, ג = מ' בר־אשר, מחקרים בלשון חכמים א: מבואות ועיוני לשון, ב: פרקי דקדוק, ירושלים תשס"ט, ג: כוללות, פרקי דקדוק, בירורי מילים וצורות, טקסטים ומדרשי לשון, ירושלים תשע"ח

-----, פרקי עיון = מ' בר־אשר, פרקי עיון בעברית החדשה ובעשייה בה, ירושלים תשע"ב

-----, תצורת השם = מ' בר־אשר, תורת הצורות של לשון חכמים - פרקי מבוא ותצורת שם העצם, חלק ראשון: א-ב, ירושלים תשע"ה

-----, תצורת השם חלק ב = מ' בר-אשר, תורת הצורות של לשון חכמים - פרקי מבוא ותצורת שם העצם, חלק שני: משקלי השמות בעלי המוספיות, (בהכנה)

גולדברג, אהילות = א' גולדברג, מסכת אהלות - מהדורה מדעית על פי כתבי יד, דפוסים קדומים ונוסחאות הראשונים, ירושלים תשט"ו

-----, עירובין = א' גולדברג, מסכת עירובין - נוסח כ"י קויפמן ונוסח דפוס ראשון (רנ"ב) עם שינויי נוסחאות מכתבי יד עתיקים, דפוסים ראשונים וקטעי גניזה בצרוף מבוא והערות, ירושלים תשמ"ו

-----, שבת = א' גולדברג, פירוש למשנה מסכת שבת - נוסח כ"י קויפמן ונוסח דפוס ראשון רנ"ב עם שינויי נוסחאות מכתבי יד עתיקים, דפוסים ראשונים וקטעי גניזה בצרוף מבוא והערות, ירושלים תשל"ו

גזניוס, דקדוק = *Gesenius' Hebrew Grammar as Edited and Translated by* [...] E. Kautzsch [...], 2d English Edition, [...] by A.E. Cowley, Oxford 1960

דמרי, מקצת שמות = א' דמרי, "מקצת שמות בתחילית מ"ם במשנה: עיון מורפולוגי-סמנטי", שערי לשון - מחקרים בלשון העברית, בארמית ובלשונות היהודים מוגשים למשה בר-אשר, כרך ב: לשון חז"ל וארמית (עורכים: א' ממן, ש' פסברג, י' ברויאר), ירושלים תשס"ח, עמ' 129 - 143

ייבין, בבלי = י' ייבין, מסורת הלשון העברית המשתקפת בניקוד הבבלי, א - ב, ירושלים תשמ"ה

ילון, מבוא = ח' ילון, מבוא לניקוד המשנה, ירושלים תשכ"ד

ליברמן, תוספתא זרעים = ש' ליברמן, תוספתא ע"פ כתב יד וינה ושנויי נוסחאות מכתב יד ערפורט קטעים מן הגניזה ודפוס ויניציאה רפ"א בצירוף מסורת התוספתא ופרוש קצר, סדר זרעים (ברכות - בכורים), נויארק תשט"ו

J.E. Lefkovitz, *The Copper Scroll 3Q15: A Reevaluation – A New Reading, Translation, and Commentary*, Leiden-Boton-Köln 2000

מרחביה, תעתיק מילים = ח' מרחביה, "על תעתיק מילים עבריות בכתב יד לאטיני מן המאה השלוש-עשרה", לשוננו כט (תשכ"ה), (א) עמ' 103 - 114, (ב) עמ' 247 - 274, ל (תשכ"ו), (ג) עמ' 41 - 53.

E. Puech, *The Copper Scroll Revisited* (English = פואש, מגילת הנחושת = Translation by D.E. Orton), Leiden – Boston 2015

קוטשר, מחקרים = י' קוטשר, מחקרים בעברית ובארמית, ירושלים תשל"ז

-----, מילים = י' קוטשר, מלים ותולדותיהם, ירושלים תשכ"א

רוזנטל, עבודה זרה = ד' רוזנטל, משנה עבודה זרה - מהדורה ביקורתית ומבוא, כרך ב:
המהדורה, ירושלים תשמ"א

ריז'יק, מחזורים = מ' ריז'יק, מסורות לשון חכמים באיטליה על פי מחזורים מימי
הביניים, ירושלים תשס"ט

שרביט, אבות לשון = ש' שרביט, לשונה וסגנונה של מסכת אבות לדורותיה, באר־שבע
תשס"ו

-----, פרקי מחקר = ש' שרביט, פרקי מחקר בלשון חכמים, ירושלים תשס"ח